

SBORNÍK

K 60. VÝROČÍ ČASOPISU PSYCHOLOGIE

PSYCHOLOGIE

ČASOPIS PRO TEORETICKOU A UŽITOU PSYCHOLOGII

ROČNÍK I

1935

ČÍSLO 1-2

Rediguje Mihajlo Rostohar

s redakčním kruhem

(Osvald Baráček, Vilém Chmelář, Václav Komárek, Robert Konečný,
Ferdinand Kratina, Jan Uher)

OBSAH:

1. Úvodem
2. Ferdinand Kratina: Celostní hledisko v psychologii myšlení a chění
3. Dr. Vilém Chmelář: Vývoj trvání aktivní optické pozornosti dětí 6-11letých
4. Jan Uher: Příspěvek k psychologii náboženského života našich studentů
5. Robert Konečný: Literární psychologie – či literární mystika
6. Emil Pejšovský: Problémy a základní metodické předpoklady psychologie dospívající mládeže
7. Referáty a recenze: Dnešní polská psychologie, E. Pejšovský. – Psychologie ruská. – Sociální psychologie v pojetí L. L. Bernarda, Dr. Ant. Obdlík. – Kurt Gottschaldt, Der Aufbau des kindlichen Handelns, Ferd. Kratina. – Archiv für die gesamte Psychologie, Ferd. Kratina. – Süßtal-Uher, Pípruvádce žáka na škole národní, E. Pejšovský. – Zeitschrift für Psychologie, Ferd. Kratina.
8. Užitá psychologie srbská: Rádmilo Vučić, Osnovi pedagogike, J. Uher.
9. Kronika: G. E. Müller (1850-1954), Ferd. Kratina.

Nákladem Sdružených pedagogických korporací v Brně
Tiskem knihtiskárny Pokorný a spol. v Brně, Pekařská ul. 1

KNIHOVNA AV ČR

AK 1872

a

@9710266 03589/97

Editor : PhDr. Liduška Osecká, CSc.
prof. PhDr. Vladimír Smékal, CSc.

Psychologický ústav AV ČR, Brno 1995

Tento sborník byl zpracován v rámci grantového projektu GA ČR
č. 406/95/1568.

edUCA Consulting, Vyškov 1996
ISBN 80 - 902089 - 0 - 8

OBSAH

ÚVOD-EDITORIAL	5
ILUSTRACE NĚKOLIKA PŮVODNÍCH PRACÍ	6

STATI K VÝROČÍ ČASOPISU A OSOBNOSTEM KOLEM ČASOPISU

SEDLÁKOVÁ, M.: K JUBILEU ČASOPISU "PSYCHOLOGIE"	17
ŠVANCARA, J. MIHAJLO ROSTOHAR - BADATEL A UČITEL	41
VIEWEGH, J.: VILÉM CHMELAŘ - UČITEL A JEHO ŽÁK.	51
KOLUCHOVÁ, J.: LUDMILA KOLÁŘIKOVÁ - NEZAPOMENUTELNÁ OSOBNOST BRNĚNSKÉ A OLOMOUCKÉ PSYCHOLOGIE.	53
VIEWEGH, J.: PARADOX OSAMOCENOSTI: FERDINAND KRATINA (1885 - 1944) - ZAKLADATELSKÁ OSOBNOST MODERNÍ ČESKÉ PSYCHOLOGIE.	57
KRATINOVÁ, V.: VZPOMÍNKA.	59
PLOCEK, K.: PSYCHOLOGICKÝ ÚDĚL ROBERTA KONEČNÉHO.	63
DIAMANT, J. J.: ČTYŘICETILETÁ CESTA DO HLUBIN LIDSKÉ DUŠE A RÁJ MYSLI. RETROSPEKTIVNÍ ROZJÍMÁNÍ BRNĚNSKÉHO ABSOLVENTA.	73

HISTORIE A TEORIE PSYCHOLOGIE

BROŽEK, J., HOSKOVEC, J.: T. G. MASARYK O PSYCHOLOGII.	81
NAKONEČNÝ, M.: NOVÝ POHLED NA SPOR F. MAREŠ - F. KREJČÍ O "PSYCHOLOGII BEZ DUŠE".	95
SMÉKAL, V.: BRNĚNSKÁ PSYCHOLOGIE OSOBNOSTI VE 20. STOL.	111
ČERMÁK, I., DECARVALHO, R. J.: HUMANISTICKÁ PSYCHOLOGIE V ČESKO - SLOVENSKU DO ROKU 1993.	117
STRÍŽENEC, M.: KVALITATIVNÝ ČI KVANTITATIVNÝ VÝSKUM ?	131
VIEWEGH, J.: K OTÁZCE KRIZE V SOUČASNÉ PSYCHOLOGII	139

OSOBNOST, INTELEKT

BLATNÝ, M., OSECKÁ, L.: VLIV TEMPERAMENTOVÝCH A INTERPERSONÁLNÍCH CHARAKTERISTIK OSOBNOSTI NA SLOŽKY OSOBNOSTI.	163
KOLAŘÍKOVÁ, O.: EXTRAVERZE - INTROVERZE Z IDIOGRAFICÉHO ASPEKTU (ZŘETEL K OSOBNOSTI T. G. MASARYKA).	179
RUISEL, I.: NOVŠIE POHLADY NA VÝSKUM OSOBNÉJ INTELIGENCIE.	201
BAUMGARTNER, F., FRANKOVSKÝ, M., HADUŠOVSKÁ, S.: KOGNITÍVNA RE-PREZENTÁCIA NÁROČNÝCH ŽIVOTNÝCH SITUÁCIÍ: MEDZIPOHLAVNÉ POROVNANIE.	219
VÝROST, J.: OSOBNÉ VZŤAHY, BLÍZKE VZŤAHY A MOŽNOSTI ICH MERANIA.	237
LOVAŠ, L.: INTERAKTÍVNE SPRÁVANIE ÚČASTNÍKOV AGRESÍVNYCH SITUÁCIÍ.	261

PSYCHOLOGIE VYUČOVÁNÍ, VÝCHOVY A UČENÍ

MATĚJČEK, Z.: ESEJ O VÝCHOVĚ K ODPOVĚDNOSTI, ANEB PROTI SOBECTVÍ.	273
GRÁC, J.: PSYCHOLOGICKO-METODOLOGICKÉ ASPEKTY ANALÝZY VÝCHOVNÉHO PŮSOBENIA.	283
ŘEHULKOVÁ, O., ŘEHULKA, E.: VZTAH KE VZDĚLÁNÍ A KE ŠKOLNÍ PRÁCI U ŽÁKŮ I. STUPNĚ ZŠ.	297
MAN, F., STUHLÍKOVÁ, I., FILO, P. : PERSPEKTIVNÍ ORIENTACE, VÝKONOVÁ MOTIVACE A ZKOUŠKOVÁ ÚZKOST.	309
ŘÍČAN, P., BURDOVÁ, P. : ÚLOHA RÓMSKÝCH DĚTÍ V ŠIKANĚ NA ŠKOLÁCH: AGRESOŘI NEBO OBĚTI?	325
HALMIOVÁ, O., POTAŠOVÁ, A.: ŽIVOTNÉ PROSTREDIE - AKTUÁLNA TÉMA AJ PRE PSYCHOLOGICKÝ VÝSKUM.	335

Editorial

Studie tohoto sborníku vznikly díky podpoře Grantové agentury České republiky na počest šedesátého výročí založení časopisu Psychologie vydávaného pracovníky Psychologického ústavu Masarykovy university v Brně mezi léty 1935 a 1950 s krátkým přerušením během války. Byl to v té době jediný vědecký psychologický časopis sdružující univerzitní odborníky, ale i učitele a jiné specialisty zajímající se o psychologii.

Tématická skladba sborníku je velmi pestrá. Příspěvky psychologů, kteří přijali výzvu Psychologického ústavu AV ČR, jsme rozdělili do čtyř skupin, jsouce si vědomi jednak nejednoznačnosti takového rozdělení a jednak nerovnoměrnosti počtu příspěvků ve skupinách.

Ve studiích přímo nebo nepřímo reflektujících existenci časopisu dominuje studie M. Sedlákové, která analyzuje místo a úlohu časopisu v dějinách české a slovenské psychologie. Pak následuje několik příspěvků, které připomínají vůdčí osobnosti brněnského univerzitního psychologického ústavu. Tento blok je zakončen osobně laděnou vzpomínkou významného žáka brněnského psychologického ústavu doc. PhDr. et MUDr. Jiřího Diamanta, který žije od r. 1968 v Nizozemí.

Druhý blok zahrnuje studie k dějinám a teorii psychologie, třetí skupina příspěvků se týká psychologie osobnosti obecně, sociální psychologie osobnosti a intelektu, poslední představuje "různé", avšak převládají v ní příspěvky odrážející vzrůstající pozornost psychologů k jevům, které znepokojují všechny, jimž záleží na dobrém vývoji našich dětí a mládeže.

Tématická pestrost i žánrová rozmanitost dokumentuje potěšitelnou a žádoucí názorovou i disciplinární bohatost svobodné české a slovenské psychologie. Věříme, že bude odbornou veřejností pochopena a kladně hodnocena.

Vladimír Smékal

ÚVODEM.

V poslední době se naše psychologie v zásadách i metodách podstatně změnila. Po delším úsilí o vědecké osamostatnění vymanila se konečně z područí filosofie, když před padesáti lety zanechala filosofického spekulování o duši a jejích mohutnostech neboli silách a přijala zásady empirického badání. Významné výsledky empirického badání v přírodních vědách byly pro psychologii lákavým vzorem. Do psychologického badání byl zaveden experiment jako hlavní metodický nástroj a byly přijaty i některé noetické předpoklady, jež se staly východiskem přírodovědecké orientace v psychologii. Avšak přírodovědecké usměrnění v naší psychologii, přivoděné hlavně vlivem wundtovské psychologie, neodolalo úsilí o čisté empirickou a popisnou psychologii, t. j. o psychologickou vědu bez veškerých zásad a předpokladů, jakým byl na př. psychický element, psychofysický paralelismus a p.

Do toho nově usměrněného proudění dostala se česká psychologie vlivem mladších sil, metodicky školených na zahraničních univerzitách. Iniciativou těchto mladých psychologů byly pak při jednotlivých universitách doma založeny psychologické laboratoře a ústavy, v nichž se jednak přezkoumávaly metody a výsledky cizích prací a zdokonalovaly se psychologické metody, jednak však samostatnými výzkumy byly řešeny i některé nové psychologické problémy. Psychologická práce u nás dostává se pozvolna z cizích vlivů a osamostatňuje se.

Nový vědecký ruch v naší současné psychologii vyžaduje k svému povznesení orgánu, jenž by výměnou názorů spojoval všechny vědecké pracovníky v psychologii a dával podněty pro další psychologické výzkumy.

Již z toho důvodu bylo třeba založit psychologický časopis, jenž by nestranně sloužil vědeckým potřebám psychologického badání u nás. Avšak to není jediný důvod. Pozoruhodné vědecké pokroky v současné psychologii vyzvedly její význam tak, že znalost psychologie se dnes obecně uznává za nezbytnou nejen pro jednotlivé disciplíny, na př.: pro jazykozpyt, literární vědu, dějepis a j., nýbrž stejně tak i pro výchovu, jejíž hybnou silou zůstává psychologie, a pro praktický život, o jehož účelné řízení usiluje užitá psychologie svými psychotechnickými ústavy a poradnami pro volbu povolání.

Historický děj anebo kterýkoli jiný objektivní sociální fakt lze tedy pochopiti pouze z psychické sociální povahy individuí, která je vede do kolektivního žití a jednání. Proto se musí jak dějepisec, tak i literární historik při své vědecké práci opírat o psychologii, zejména o sociální psychologii jako o nepostradatelnou pomocnou disciplinu a hledati v ní poučení. Z toho vysvítá, kterak psychologie může svými poznatky přispívati odborným vědám, zabývajícím se lidskými činy a kolektivními projevy lidského života od dějepisu a literární, politické a právní vědy až po jednotlivá odvětví praktického povolání. Ovšem psychologie jako odborná věda nesmí přestávati na neplodném formalistickém rozumování, vzdáleném od psychického života. Psychologie musí býti s to svými vědeckými výsledky osvětliti i ožehavé otázky lidského života a naznačovati způsoby, jak lze jejich vědeckých výsledků užití v praxi. Jsou to sice dva odlišné úkoly, z nichž první řadíme do teoretické psychologie, druhý do užité psychologie jako psychotechniky v nejširším slova smyslu.

S vědomím, že dnešní stav badání vyžaduje ideového semknutí jednotlivých vědních odvětví, hodláme poskytnouti zde místo úvahám jak teoretické psychologie, tak psychologie užité.

Potřebě po užším styku vědeckého i praktického života se soudobou psychologii sloužiti budou referáty o pokrocích psychologické práce domácí i cizí, zejména zprávy o vědeckých snahách slovenských psychologů.

V přesvědčení, že vědecké snahy psychologie naleznou plné pochopení u naší veřejnosti, odhodlali jsme se vydávati časopis »Psychologie«, a očekáváme, že bude u čtenářstva vlídně přijat.

Redakce.

Celostní hledisko v psychologii myšlení a chtění.

Ferdinand Kratina.

Dnešní celostně orientovaná psychologie nevychází ve své teorii z fiktivních elementů, nýbrž z celistvosti duševních dějů. Chápala-li elementová psychologie duševní děje, svou povahou složité, jako

pouhé součty jednoduchých obsahů, tvrdí dnešní psychologie, že jsou to opravdové celky, jež jsou vždy více a něčím jiným nežli součtem složek. Viděla-li starší, atomistická psychologie v duševní složitosti cosi druhotného, odvozeného z elementárních dat na základě zcela specifických pochodů (produkčního u Benussiho; kolektivující pozornosti u G. E. Müllera), pokládá dnešní psychologie tuto složitost za prvotní realitu s vlastní zákonitostí, jež má svůj původ v celku a může být pochopena jen z celku. Proto celostní zákonitost je zákonitostí vrcholnou a proto části nevystupují již jako činitelé celek určující, nýbrž celkem-určování. Krátce, oproti primátu elementů zdůrazňuje dnešní psychologie primát celku.

Nejvýznačnějším poznatkem dnešní psychologie je věta o fenomenální a funkční dominanci celku: celek a části se podmiňují sice navzájem, ale vždy tak, že celek a jeho vlastnosti převládají nad částmi. Převládají nad nimi nejen fenomenálně, t. j. po stránce bezprostřední, popisné danosti, nýbrž i po stránce funkční, účinkové. Tato věta neplatí snad jen pro vjemy a představy, nýbrž i pro myšlení a chtění, tedy pro celou psychickou oblast. Podle nejnovějších výzkumů vývojové psychologie je tato věta doplňována ještě větou o genetické dominanci celku: i na nižších vývojových stupních (u dítěte, u zvířete, u primitivů) převládají ne snad elementy, nýbrž celky, ovšem celky méně diferencované, nebo vůbec nediferencované.

I. Ve svých »Studích z tvarové psychologie«¹⁾ jsem měl příležitost ukázat, jakým způsobem uplatňuje celostní psychologie svůj zřetel ve vjemové oblasti. V této práci se pokusím podat celostní hledisko v oblasti myšlení a chtění. Začnu svou studii kritikou asociačního pojmu, poněvadž v další souvislosti výklad myšlenkové dynamiky navazuje na asociační zákonitost.

Teorie paměti musí pracovat s předpokladem stop jako vysuzovaných příčin reprodukce (vybavování) a musí u stop předpokládati vlastnosti odpovídající vlastnostem pochodů, které stopy vyvolávají, nemá-li býti věrnost reprodukce něčím záhadným a neproniknutelným. Celostní²⁾ psychologie uplatňuje své základní principy v tom smyslu, že předpokládá u stop celistvé vlastnosti odpovídající

1) Praha, Orbis, 1932.

2) Termín celost, celostní znamená svérázný psychologický celek, zakládající se na vnitřních vztazích jednotlivých komponent celku; na rozdíl toho užíváme termínu celistvý (celistvost) jako označení pro vlastnosti, jež vznikají teprve v celosti konstituujících částek.

celistvým vlastnostem zážitkovým. Uzavřenost a členitost je základní rys našich zážitků a při tom vzájemná příslušnost částí se uplatňuje tou měrou, že ve vjemové oblasti na př. mohou být jednotlivá smyslová data úplně změněna a přece dochází k poznávání anebo k reprodukci (transponovaná melodie!). Proto předpokládá celostně orientovaná psychologie i u stop celostní charakter. Starší psychologie, aby vyložila fakt, že vybavování zážitků probíhá v celých souvislostech a podle určitého řádu, předpokládala, že mezi stopami se vytvoří určité spojení (asociace), a to jen na základě pouhé koexistence nebo sukcese prvotních obsahů. Svědčí o tom běžná formulace asociačního zákona: setkaly-li se ve vědomí dva obsahy a a b současně nebo bezprostředně po sobě, vzniká tendence, na základě které obsah a, objeví-li se ve vědomí, vybavuje také obsah b. (Zákon styčnosti, kontiguity.) Na základě pouhé sousednosti prostorové nebo časové a bez jakékoli jiné souvislosti vzniká prý asociační pouto mezi a a b. To tedy znamená, že jakékoli dva obsahy vcházejí v asociační spojení, jen když byly dosti často vedle sebe nebo po sobě. Dnešní psychologie však ukazuje, že tento asociační pojem jest v rozporu s celou řadou faktů.

Stačí jen poukázat na osvojování bezobsažných slabičných dvojic nebo celých slabičných řad, s nimiž pracovala starší metodika. Členy takové řady nejsou navzájem v poměru úplné indiferentnosti. Jejich osvojování je umožňováno tím, že si zkoušenec člení řadu v rytmické skupiny. Dochází tu již při čtení a tím více při opakování k určitému utvářecímu pochodu. Slabiky dostávají určitý charakter, který jim náleží jako členům rytmisovaných skupin i příslušných nadřaděných celků (řad). Že tomu tak jest, je viděti z faktu, že osvojená řada slabik je chápána jako úplně neznámá, je-li zkoušenci exponována v úplně změněném pořadí jednotlivých slabik. Také izolovaně exponované slabiky z prvotně osvojených řad nevedou k reprodukci anebo velmi ztěžka¹⁾, neboť izolovaná slabika je vytržena z příslušnosti k jiným čili z celostní vazby. Jiným důležitým činitelem, k němuž není vzat v asociačním pojmu žádný zřetel, jest úmysl k osvojování, tedy volní činitel, bez něhož osvojení takové řady je nemožné. Že starší psychologie tohoto činitele nedbala, jest viděti z formulace Müllerovy: »Učení řady číslic, souhlásek, slabik nebo pod. probíhá v podstatě tak, že členy řady jsou spojovány ko-

¹⁾ Fr. Nagel, Experimentelle Untersuchungen über Grundfragen der Assoziationslehre, Arch. f. d. ges. Psych., 23, 1912.

lektivním pojetím v komplexy v sobě pevné²⁾.« Úmyslné osvojování spočívá v úmyslném utváření dané látky. Ovšem tohoto úmyslu k utváření není třeba (nebo alespoň ne v té míře), jde-li o látku, která již sama o sobě je utvářena. Volila-li starší psychologie k paměťovému výzkumu neživotný materiál bezesmyslových slabik, které stály kusovitě a sčítancovitě vedle sebe, pracovala vlastně za podmínek nejnepříznivějších, kde přirozených celků ve vjemové danosti samé ani nebylo. V jednotvárnosti slabičných řad vidí dnešní psychologie spíše překážku »asociačního« spojení. Jakým způsobem se uplatňuje materiál sám o sobě již utvářený, zkoumáno nebylo. A přece je tu nepopiratelná souvislost mezi utvářeností látky a jejím osvojováním. Pouhá sousednost v čase a prostoru je sice také »asociačním« činitelem, ale ne jediným a ne nejvýznačnějším. Ze způsobu osvojování slabičných řad vidíme zřejmě, že utvářenost, celostní charakter je základní podmínkou »asociace«.

Vraťme se nyní k běžné formulaci asociačního zákona: setkaly-li se ve vědomí dva obsahy a a b současně nebo bezprostředně po sobě atd. Na základě výsledků celostní psychologie vidíme, že tu nejde o dvě izolované a navzájem indifferenční danosti, nýbrž že obsahy a a b jsou vlastně členy utvářeného celku. Byly-li tedy na př. »zasociovány« dvě slabiky (pum → lap), znamená to, že byla vytvořena slabičná dvojice jambická nebo trochejská jako dynamický tvar s počátečním a konečným členem a že předmětem učení byl především postup od počátečního členu ke konečnému. Pak ovšem nesmíme chápati ani stopy jako bezvztahné elementy, nýbrž jako celky. S tím souhlasí výsledek, ke kterému dospěl již 1917 Lewin, že totiž »učební pochod nelze chápati jako pouhé spojování členů. Neučíme se snad slabikám, nýbrž učíme se reagovati na daný popud určitými reakcemi. Cvičí se cesta, kterou se má jíti později při reprodukci«³⁾. Lewinova cesta znamená celostní stavbu. Učení předpokládá vznik utvářenosti, celostní členitosti. Cvik není upevňování asociačního, indifferenčního pouta, nýbrž upevňování celostní souvislosti. Vidíme tu, jak celostní orientace naplňuje paměťové výkony smyslem, jak je převádí z mechanické, smyslu prosté oblasti tam,

²⁾ G. E. Müller, *Abriß der Psychologie*, Göttingen 1924, p. 25.

³⁾ K. Lewin, *Die psychische Tätigkeit bei der Hemmung von Willensvorgängen*, *Z. f. Psych.*, 77, 1917, p. 245.

K. Lewin, *Das Problem der Willensmessung*, *Psych. Forsch.* I., 1922, p. 191 n., II. 1922, p. 65 n.

kam vskutku náležejí, do oblasti »života« ovládaného kategorií smyslu²⁾). Je to přínos velikého dosahu.

To by byly asi důvody, proč celostní psychologie odmítá asociaci jako zvláštní teoretický pojem, zdůrazňující vlastně jen vnější pouto mezi zcela indiferentními danostmi. Takové je na př. stanovisko Köhlerovo³⁾ a Koffkovo. Koffka na př. upravuje t. zv. asociační zákon v tento zákon paměťový: »Byly-li jevy ABC jednou nebo vícekráté členy určité struktury⁴⁾ a vystoupí-li jeden z nich s tímto „charakterem členu“, má tendenci, doplňovati ze sebe více nebo méně úplně a ostře celou strukturu⁵⁾.«

Po kritice asociačního pojmu přecházím nyní k vlastnímu předmětu.

Látkou naší myšlenkové dynamiky, našich myšlenkových průběhů nejsou jen názorné vjemy a představy, nýbrž také nenázorné zážitky (na př. vztahy) a vystihnouti jejich vzájemnou souvislost i řád přesložitě myšlenkové dynamiky je snad nejobtížnějším psychologickým úkolem. Prozatím se psychologie dostatečně nepřiblížila k jádru celého problému.

V pojetí starší asociační psychologie je myšlení jen paměťovou funkcí, myšlenky jsou představové řady ovládané asociační a reprodukční zákonitostí, myšlení je soustavou nesčetných všemi možnými směry se rozbíhajících reprodukcí. Velmi obtížným problémem pro starší psychologii je fakt, že v daném okamžiku se ve vědomí neobjeví všechny možné představy s přítomnou nějak souvisící, nýbrž jen zcela určité. Podle asociační nauky konkurující reprodukční tendence se navzájem potlačují a jen nejsilnější může uvést do vědomí příslušnou představu. Zákonitě potlačování slabších reprodukčních tendencí tou, která je právě nejsilnější, je jediným usměrňujícím činitelem našeho myšlení podle klasické asociační psychologie. Ale jak vysvětliti fakt, že při řešení myšlenkových úkolů se vždy dostavují také správné představy, že nesprávných nepřipouštíme? Cožpak

²⁾ K otázce smyslu v české literatuře:

J. L. Fischer, *Základy poznání*, Praha, 1931.

J. B. Kozák, *Problém smyslu*, Čes. Mysl, 1930.

Em. Rádl, *Moderní věda*, Praha, 1926.

³⁾ Viz zejména W. Köhler, *Psychologische Probleme*, Berlin, 1933.

⁴⁾ = členitého celku.

⁵⁾ K. Koffka, *Die Grundlagen der psychischen Entwicklung*, Osterwieck, 1925, 2. vyd., p. 184.

ty správné jsou také vždy silnější? Zde si asociační psychologie pomáhá konstelační teorií, která má vyložiti naše spořádané a záměrné myšlení. Hlavním jejím zástupcem je G. E. Müller¹⁾. (Termín byl ražen Selzem při odmítavé kritice této teorie.) Podle Müllera vytvoří představa úkolu, který máme řešiti, sama ze sebe a bez zasažení vůle příznivou konstelaci pro reprodukční tendence s ní souhlasící, jež se stávají nejsilnějšími, a tak určuje směr myšlení. Představa úkolová (cíl) se proto také nazývá představou směrnou, reprodukční tendence z ní vycházející působí určitý výběr. Müller ve svém jednostranném intelektualismu odmítá vůli jako specifického psychického činitele.

Konstelační teorie naráží na veliké nesnáze tam, kde nelze předpokládati asociační spojení mezi úkolem a jeho řešením, selhává však i v případech úkolového řešení čistě paměťového. Konstelace a dispoziční mechanika asociační psychologie nedovede vyložiti směrový moment smyslové určenosti tak charakteristický pro naše myšlení i jednání. Na nedostatky a slabiny asociačního výkladu myšlení poukázala würzburgská psychologická škola (Külpe, Ach, Marbe, Messer, Bühler) a v podrobných experimentálních pracích zejména O. Selz, jenž se postavil proti konstelační teorii.

Selzovou zásluhou zůstane, že podal úplně nový výklad myšlenkového průběhu, který znamená veliký pokrok oproti asociačnímu řešení. Oproti teorii konstelační vypracoval teorii komplexní¹⁾. Pojem komplexu má u něho jiný význam nežli u psychologů lipské školy. Chápe-li asociační psychologie duševní dění jako soustavu rozbíhavých reprodukcí, chápe je Selz jako soustavu specifických reakcí. Podle Selze je nutno při výkladu vycházeti ne z reprodukčního vlivu jednotlivých představ, nýbrž z reprodukčního vlivu komplexů (celků). Formuluje pak tyto obecné zákony komplexního doplňování: 1. Daná část komplexu, působící jednotně, má tendenci přivoditi reprodukci celého komplexu. 2. Schema, anticipující komplex, má tendenci přivoditi reprodukci celého komplexu.

1) G. E. Müller; Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit, I.—III., Lipsko, 1911—1917.

1) Otto Selz, Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs, Stuttgart, 1918.
Otto Selz, Zur Psychologie des produktiven Denkens und des Irrtums, Bonn, 1922.

Otto Selz, Die Gesetze der produktiven und reproduktiven Geistestätigkeit, Bonn, 1924.

3. Determinace, směřující k doplnění schematicky anticipovaného komplexu, jest důvodem tendence k reprodukci celého komplexu.

Dostane-li zkoušenec nějaký úkol, tedy úmysl řešiti úkol (volní determinace), může vyvolati různé specifické reakce. Selz je nazývá operacemi a rozeznává operace intelektuální a motorické. Operace vzhledem k jejich funkci nazývá též metodami řešení, neboť mají býti prostředkem k řešení úkolu. Každé složitější uskutečňování cíle se jeví jako řetěz vzájemně přiřazených metod řešení. Podle Selze jsou zákony spořádaného myšlenkového průběhu právě tak jako zákony reflexních a úmyslných pohybů výrazem pro konstantní přiřazování v systému specifických reakcí.

Jednou z nejdůležitějších metod paměťového (reproduktivního) úkolového řešení je intelektuální operace rozmyšlení. Selz ji demonstruje na tomto konkrétním příkladě: k pojmu myslivost naléztí pojem souřadný. Předpokládejme, že u zkoušence existuje z dřívějška vědění (ovšem ne ve vysoké reprodukční pohotovosti), že myslivost a rybolov byly důležitým zaměstnáním přírodních národů. Tento vědní komplex, který má býti rozmyšlením aktuali-

sován, naznačuje Selz symbolicky takto: $\overline{A \gamma B}$. A = myslivost, B = rybolov, γ = vztah souřadnosti. Úkolové vědomí má podle Selze v tomto případě charakter schematu anticipujícího úplný vědní komplex, ale s určitou mezerou, k níž směřuje pochod rozmyšlení,

symbolicky: $\overline{A \gamma \blacksquare}$, t. j. pojem myslivost (A), je v poměru souřadnosti k neznámému pojmu hledanému. Úkolové vědomí je tu tedy k vědnímu komplexu, který má býti aktualizován, v témž poměru, jako anticipující schema k úplnému komplexu. Pochod rozmyšlení je tak vlastně jen speciálním případem intelektuální operace komplexního doplňování. Toto doplňování je podmíněno vůlí, volní determinace vyvolává reprodukční pochod, jímž jsou vědní dispozice aktualizovány. Operace determinovaného komplexního doplňování je tedy specifickou reakcí vyvolávanou při rozmyšlení. Selz ukazuje omyl klasické asociační psychologie, který jí ztěžoval objevení směrných činitelů a který spočíval v tom, že pokládala členy myšlenkových průběhů za heterogenní, jen asociačně spojené představy, symbolicky: $a-b-c-d$. I pro reproduktivní průběhy našeho myšlení podává tedy Selz zcela jiný obraz. Představa cílová a vědomí řešení, čili zážitek počáteční a konečný, nejsou při

musí stále měnit svou zaměřenost a j. Na psychopatologické dítě zejména působí testová zkouška způsobem tísnivým a krajně nepříznivým. Nedivíme se tedy odsudku Homburgovu: »Je zásadně nemožné dosáhnouti spolehlivého soudu u dětí s nedostatky v nadání jen na základě testových zkoušek bez znalosti jejich osobní podstaty).«

Vývoj trvání aktivní optické pozornosti dětí 6—11 letých.

Dr. Vilém Chmelař.

§ 1. Úvod a vymezení problému.

Zkoumání pozornosti s různých aspektů a školská praxe ukázaly, že pozornost je vedle různé řady činitelů odvislá také od délky časové doby. Byl již také zjišťován časový průběh pozornosti, zejména u dospělých vzhledem k jejímu kolísání, Münsterbergem, Pacem, Hylanem, Cookem, Wiersmou, Seashorem, Ritterhausem a j., ale jen pro kratší časové úseky a s jiných hledisek. Také Th. Kehr¹⁾ studoval experimentálně kontinuální výkon pozornosti v optické oblasti, ale jen u dospělých (zvláště raněných s nervovými poruchami) a jen 13½ minuty.

Tu vzniká otázka, platí-li tato zjištěná fakta bez ohledu na stáří a pohlaví od věku předškolního až do dospělosti anebo se mění trvání pozornosti se stářím a pohlavím interindividuálně a intraindividuálně? Zodpovědění této otázky, významné pro psychologickou teorii i praxi, zejména školskou, dalo podnět k pokusům, které u nás začal u dětí věku předškolního a elementárky prof. dr. M. Rost-

1) H. Werner, Einführung in die Entwicklungspsychologie, 2. vyd., 1933, p. 15.

2) A. Homburger, Psychopathologie des Kindesalters, 1928, p. 96.

1) Th. Kehr, Versuchsanordnung zur experimentellen Untersuchung einer kontinuierlichen Aufmerksamkeitsleitung, Zeitschrift für angewandte Psychologie, Bd. 11, 1916, S. 465—479.

h a r²) a ukázal, že dětská pozornost ve věku předškolním a elementárce trvá jen několik minut.

Tato práce navazuje na pokusy prof. Rostohara o trvání pozornosti, ale liší se od nich tím, že vedle zjišťování doby trvání pozornosti vůbec sleduje ještě, kterak probíhají jednotlivé doby trvání pozornosti optické v průběhu celé hodiny (60 minut) a jaké jsou při tom rozdíly mezi hochy a dívkami a jak se doby trvání pozornosti a jejich průběh mění s věkem fyzickým.

Přes to, že literatura o psychologii pozornosti je rozsáhlá, není mi známá systematická studie o vývoji trvání pozornosti smyslové od věku předškolního až do dospělosti, která by umožňovala přehlednouti vývoj trvání aktivní smyslové pozornosti, ač znalost vývoje trvání pozornosti je i velmi potřebné zejména pro praxi školní a v poradnách pro volbu povolání. Proto vzal jsem si za úkol provést rozsáhlejší zkoumání o vývoji trvání pozornosti smyslové za účelem zjištění přehledného obrazu o celkovém vývoji trvání pozornosti ve věku předškolním, školním a v dospělosti.

V této práci omezují se jen na studium vývoje trvání pozornosti optické u hochů a dívek 6- až 11letých s těchto hledisek:

1. zjištění vývojových linií trvání pozornosti;
2. zjištění rozdílu v trvání pozornosti hochů a dívek s hlediska vývojového (věku fyzického), tedy problém, týkající se rozdílu pohlaví a eventuálně rozdílu vývojového rytmu;
3. kterak probíhají jednotlivé doby trvání v průběhu celé hodiny (60 minut).

Podružnou otázkou je sledování, zda materiál takto získaný může poskytnouti nějaký příspěvek i k řešení problému nadání a pozornosti a v jakém poměru je školní prospěch, posuzovaný třídním a známkami na vysvědčení, k zjištěnému výkonu pozornosti.

Než přistoupíme k popisu metody, je třeba, poněvadž není jednotné definice pozornosti¹⁾, uvést, co rozumíme trváním pozornosti. Pojmeme trvání pozornosti označujeme v této studii celkovou délku doby, po kterou pokusná osoba dovede aktivně, úmyslně trvale vnímat a reprodukovat nahlas smluvené slabiky, opticky expono-

²⁾ Dr. M. Rostohar, *Psychologický profil dítěte elementární třídy, Pátý sjezd (první slovenský) pro výzkum dítěte v Brně 28.—31. října 1933, Brno, 1934, str. 115—116.*

¹⁾ O různém pojetí pozornosti různých autorů viz níže.

Průběh dob trvání pozornosti u jednotlivých individuí v jedné hodině.

Jméno pokusné osoby zkratkou	Počet přerušení pozornosti za hodinu	Počátky doby přerušení pozornosti v průběhu hodiny	Jednotlivé délky dob trvání nepřerušené pozornosti	Počet a doby přerušení pozornosti, trvajících déle než 10 vteřin	Charakteristické vnější znaky ochaňování pozornosti	Jméno pokusné osoby zkratkou	Počet přerušení pozornosti za hodinu	Počátky doby přerušení pozornosti v průběhu hodiny	Jednotlivé délky dob trvání nepřerušené pozornosti	Počet a doby přerušení pozornosti, trvajících déle než 10 vteřin	Charakteristické vnější znaky ochaňování pozornosti	Jméno pokusné osoby zkratkou	Počet přerušení pozornosti za hodinu	Počátky doby přerušení pozornosti v průběhu hodiny	Jednotlivé délky dob trvání nepřerušené pozornosti	Počet a doby přerušení pozornosti, trvajících déle než 10 vteřin	Charakteristické vnější znaky ochaňování pozornosti													
1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6													
Pr 1	1	4/38	4/38	2+	○	Se 9	3	41/1	10/10	} 0/0	} 0/10	Ka 12	1	5/20	5/20	} 0/10	} 0/10	} 0/10												
	2	55/22	55/22				4	46/59	51/58				2	20/15	14/55				3	25/55	5/40	3	20/15	14/55	4	32/10	6/15			
	3	27/49	27/49				5	47/9					4	32/55					4	49/20	17/10	4	51/	1/40	5	52/	1/	5	53/	1/
	4	52/30	24/11				6	58/18	10/59				6	24/5	3/5				6	58/30	1/20	6	58/30	1/20	6	58/30	1/20	6	58/30	1/20
	5	7/30	7/30				7	58/48	0/30				7	21/5	2/46				7	58/30	0/30	7	58/30	0/30	7	58/30	0/30	7	58/30	0/30
	6	8/12	8/12				8	58/8	0/20				8	22/	0/52				8	57/		8	57/		8	57/		8	57/	
	7	18/11	9/59				9	59/28	0/20				9	24/5	3/5				9	53/0		9	53/0		9	53/0		9	53/0	
	8	23/43	5/32				10						10	24/5	3/5				10	54/40	1/30	10	54/40	1/30	10	54/40	1/30	10	54/40	1/30
	9	24/3	0/20				1	7/58	7/58				1	16/17	8/19				1	55/	0/20	1	55/	0/20	1	55/	0/20	1	55/	0/20
	10	52/15	24/12				2	16/17	8/19				2	14/22	2/5				2	55/20	0/30	2	55/20	0/30	2	55/20	0/30	2	55/20	0/30
Ha 2	1	27/49	27/49	1+	○	Do 10	3	21/8	2/46	} 0/10	} 0/10	Sk 13	1	9/11	9/11	} 0/10	} 0/10	} 0/10												
	2	52/30	24/11				4	21/8	2/46				3	10/59	5/0				3	18/12	7/17	3	18/12	7/17	3	18/12	7/17			
	3	8/12	8/12				5	22/	0/52				4	38/29	5/0				4	33/18	15/8	4	33/18	15/8	4	33/18	15/8	4	33/18	15/8
	4	18/11	9/59				6	24/5	3/5				5	45/9	3/40				5	35/23	2/5	5	35/23	2/5	5	35/23	2/5	5	35/23	2/5
	5	23/43	5/32				7	21/5	2/46				6	52/41	9/32				6	35/23		6	35/23		6	35/23		6	35/23	
	6	24/3	0/20				8	24/5	3/5				7	58/30	1/20				7	36/13	0/40	7	36/13	0/40	7	36/13	0/40	7	36/13	0/40
	7	52/15	24/12				9	24/5	3/5				8	58/30	1/20				8	32/49	2/36	8	32/49	2/36	8	32/49	2/36	8	32/49	2/36
	8	58/29	6/14				10	24/5	3/5				9	32/55					9	39/10	0/19	9	39/10	0/19	9	39/10	0/19	9	39/10	0/19
	9	1/31	1/31				1	21/2	21/2				10	32/55					10	40/27	1/17	10	40/27	1/17	10	40/27	1/17	10	40/27	1/17
	10	58/29	6/14				2	27/11	2/8				11	32/55					11	40/59		11	40/59		11	40/59		11	40/59	
Hn 3	1	8/12	8/12	○	○	Ne 11	3	23/27	0/16	} 0/10	} 0/10	Hi 14	1	1/3	1/3	} 0/10	} 0/10	} 0/10												
	2	18/11	9/59				4	23/27	0/16				2	2/	0/57				2	2/	0/57	2	2/	0/57	2	2/	0/57			
	3	23/43	5/32				5	25/30	2/3				3	24/	3/20				3	2/8	0/8	3	2/8	0/8	3	2/8	0/8			
	4	24/3	0/20				6	29/25	3/55				4	20/40	0/30				4	3/30	1/22	4	3/30	1/22	4	3/30	1/22			
	5	52/15	24/12				7	33/19	8/54				5	24/	3/20				5	4/30	1/	5	4/30	1/	5	4/30	1/			
	6	58/29	6/14				8	35/23	2/14				6	28/30	8/30				6	5/30	0/50	6	5/30	0/50	6	5/30	0/50			
	7	1/31	1/31				9	38/29	5/0				7	35/23	2/14				7	6/50	1/30	7	6/50	1/30	7	6/50	1/30			
	8	5/20	5/20				10	38/29	5/0				8	36/13	0/40				8	7/40	0/50	8	7/40	0/50	8	7/40	0/50			
	9	6/20	1/				1	38/29	5/0				9	36/13	0/40				9	8/40	1/	9	8/40	1/	9	8/40	1/			
	10	17/20	11/				2	38/29	5/0				2	36/13	0/40				10	10/20	1/40	10	10/20	1/40	10	10/20	1/40			
Še 4	1	5/20	5/20	} 0/20	} 0/20	Ne 11	3	45/9	3/40	} 0/10	} 0/10	Hi 14	1	1/3	1/3	} 0/10	} 0/10	} 0/10												
	2	6/20	1/				4	48/5	0/41				3	24/	1/58				3	2/	0/57	3	2/	0/57	3	2/	0/57			
	3	17/20	26/20				5	52/41	9/32				4	25/30	2/3				4	3/30	1/22	4	3/30	1/22	4	3/30	1/22			
	4	43/40	10/				6	58/30	1/20				5	29/25	3/55				5	4/30	1/	5	4/30	1/	5	4/30	1/			
	5	53/45	10/				7	58/30	1/20				6	33/19	8/54				6	5/30	0/50	6	5/30	0/50	6	5/30	0/50			
	6	58/29	6/14				8	36/47	1/14				7	35/23	2/14				7	6/50	1/30	7	6/50	1/30	7	6/50	1/30			
	7	58/40	2/50				9	36/47	1/14				8	36/13	0/40				8	7/40	0/50	8	7/40	0/50	8	7/40	0/50			
	8	2/50	3/30				10	36/47	1/14				9	36/13	0/40				9	8/40	1/	9	8/40	1/	9	8/40	1/			
	9	3/30	3/30				1	38/29	5/0				10	36/13	0/40				10	10/20	1/40	10	10/20	1/40	10	10/20	1/40			
	10	3/30	3/30				2	38/29	5/0				11	36/13	0/40				11	10/50	0/30	11	10/50	0/30	11	10/50	0/30			
Pro 5	1	7/29	7/29	} 0/10	} 0/10	Ne 11	3	48/5	0/41	} 0/10	} 0/10	Hi 14	1	1/3	1/3	} 0/10	} 0/10	} 0/10												
	2	10/31	3/2				4	48/5	0/41				3	24/	1/58				3	2/	0/57	3	2/	0/57	3	2/	0/57			
	3	14/36	4/27				5	52/41	9/32				4	25/30	2/3				4	3/30	1/22	4	3/30	1/22	4	3/30	1/22			
	4	28/31	5/23				6	58/30	1/20				5	29/25	3/55				5	4/30	1/	5	4/30	1/	5	4/30	1/			
	5	47/15	26/24				7	58/30	1/20				6	33/19	8/54				6	5/30	0/50	6	5/30	0/50	6	5/30	0/50			
	6	51/32	4/17				8	36/47	1/14				7	35/23	2/14				7	6/50	1/30	7	6/50	1/30	7	6/50	1/30			
	7	57/25	5/33				9	36/47	1/14				8	36/13	0/40				8	7/40	0/50	8	7/40	0/50	8	7/40	0/50			
	8	2/35	2/35				10	36/47	1/14				9	36/13	0/40				9	8/40	1/	9	8/40	1/	9	8/40	1/			
	9	3/30	3/30				1	38/29	5/0				10	36/13	0/40				10	10/20	1/40	10	10/20	1/40	10	10/20	1/40			
	10	3/30	3/30				2	38/29	5/0				11	36/13	0/40				11	10/50	0/30	11	10/50	0/30	11	10/50	0/30			
Fi 6	1	6/3	6/3	} 0/10	} 0/10	Ne 11	3	48/5	0/41	} 0/10	} 0/10	Hi 14	1	1/3	1/3	} 0/10	} 0/10	} 0/10												
	2	14/16	8/13				4	48/5	0/41				3	24/	1/58				3	2/	0/57	3	2/	0/57	3	2/	0/57			
	3	20/41	6/25				5	52/41	9/32				4	25/30	2/3				4	3/30	1/22	4	3/30	1/22	4	3/30	1/22			
	4	22/28	1/47				6	58/30	1/20				5	29/25	3/55				5	4/30	1/	5	4/30	1/	5	4/30	1/			
	5	22/28	1/47				7	58/30	1/20				6	33/19	8/54				6	5/30	0/50	6	5/30	0/50	6	5/30	0/50			
	6	24/25	1/57				8	36/47	1/14				7	35/23	2/14				7	6/50	1/30	7	6/50	1/30	7	6/50	1/30			
	7	25/29	1/4				9	36/47	1/14				8	36/13	0/40				8	7/40	0/50	8	7/40	0/50	8	7/40	0/50			
	8	55/50	30/30				10	36/47	1/14				9	36/13	0/40				9	8/40	1/	9	8/40	1/	9	8/40	1/			
	9	50/30	0/21				1	38/29	5/0				10	36/13	0/40				10	10/20	1/40	10	10/20	1/40	10	10/20	1/40			
	10	57/2	0/42				2	38/29	5/0				11	36/13	0/40				11	10/50	0/30	11	10/50	0/30	11	10/50	0/30			
Ko 7	1	4/33	4/33	} 0/10	} 0/10	Ne 11	3	48/5	0/41	} 0/10	} 0/10	Hi 14	1	1/3	1/3	} 0/10	} 0/10	} 0/10												
	2	16/58	12/25				4	48/5	0/41				3	24/	1/58				3	2/	0/57	3	2/	0/57	3	2/	0/57			
	3	28/22	11/54				5	52/41	9/32				4	25/30	2/3				4	3/30	1/22	4	3/30	1/22	4	3/30	1/22			
	4	44/16	15/24				6	58/30	1/20																					

K jubileu časopisu „Psychologie“¹⁾

Miluše Sedláková

Psychologický ústav AV ČR, Husova 4, Praha

Před 60 lety bylo v Brně vydáno první číslo časopisu Psychologie. Založení tohoto periodika (časopis vycházel převážně pravidelně, nákladem Sdružených pedagogických korporací v Brně, tiskem knihtiskárny Pokorný a spol., do roku 1945 a po válce knihtiskem Františka Bartoše v Přerově) inicioval M. Rostohar, prof. psychologie na Filosofické fakultě Masarykovy university, který s redakčním kruhem vedl časopis až do roku 1948 (poslední ročník byl řízen prof. V. Chmelařem). Časopis byl určený k publikaci psychologických příspěvků - studií, zpráv, diskusí a recenzí. Publikovali v něm především členové Psychologického ústavu Masarykovy university, ale i další psychologové, většinou žáci prof. Rostohara, externí spolupracovníci ústavu a významní představitelé jiných vědních oborů (R. Jakobson, F. Trávníček, F. Wollmann). V pozdější době, zejména po roce 1945, přispívali do časopisu i mnozí další odborníci sympatizující s idejemi tohoto moravského badatelského centra psychologie. Časopis např. otiskl příspěvky, které byly předneseny na mezinárodních kongresech (H. Wallon, 1948/49, V. Tardy, 1948/49).

Časopis vznikl 9 let po založení Psychologického ústavu MU v Brně (1926), jehož základ tvořila Rostoharova laboratoř, která byla ve školním roce 1911/1912 ustavena ve Fyziologickém ústavu KU v Praze, tehdy řízeném prof. Marešem. Prof. M. Rostohar pro značné názorové rozdíly s prof. F. Krejčím, představitelem tehdejší pražské psychologie, odešel z Prahy, aby v Brně realizoval svůj úmysl - založit Psychologický ústav a ustavit univerzitní centrum pro psychologický výzkum na Moravě, které by se podílelo též na výuce psychologie. Publikační základnou skupiny psychologů, soustředěné kolem prof. M. Rostohara, se stal právě časopis „Psychologie“.

Časopis vycházel od roku 1935 do roku 1949 (zprvu čtyřikrát do roka, v roce 1949 vyšel šestkrát), ale ve válečných letech bylo vydávání časopisu ně-

¹⁾ Děkuji Mgr. L. Borešové a Mgr. M. Balcarové za obětavou práci při prepisu příspěvku, zhotovení tabulek a přílohy

kolikrát přerušeno. Pořadí ročníků bylo však zachováno, takže někdy byl jeden ročník tvořen čísly, které byly připraveny do tisku v různých letech (viz tab. 1).

Tab. 1. Přehled čísel a ročníků časopisu Psychologie vydaných v letech 1935-1949

rok	ročník	číslo
1935	I.	1-4
1936	II.	1-4
1937	III.	1-4
1938	IV.	1-4
1939	V.	1-4
1940	VI.	1
1941	VI.	2-4
1942	VII.	1-4
1943	VIII.	1-4
1944	IX.	1-2
1945	-	-
1946	IX.	3-4
1947	X.	1-4
1948	XI.	-
1949	XI.	1-6

Z přehledu vyplývá, že časopis vycházel necelých 14 let. Změny, které byly v naší republice odstartovány únorem 1948 - nástup komunistické ideologie, vývoj společnosti směrem k totalitě, ideologické omezení svobodného vědeckého bádání a zároveň s tím potlačování psychologie jako vědy, její pavlovizace a materializace - navždycky tento časopis umlčely. /Původně měl být časopis přetvořen v marxistický časopis, nazvaný Reflexologie (Švancara, 1991), ale nakonec k tomu nedošlo a časopis zanikl úplně./

Dnes, kdy jsou vytvořeny podmínky pro svobodná bádání a navázány kontakty se světem, je na místě vrátit se k tomuto časopisu a pokusit se o jeho zhodnocení. Šedesát let od jeho založení a čtyřicet sedm let od jeho zániku skýtá

dostatečný časový odstup ke zhodnocení časopisu a určení jeho místa v kontextu české a světové psychologie. Vzhledem k tomu, že časopis byl publikační platformou kruhu psychologů soustředěného kolem prof. Rostohara, je jeho hodnocení z valné části i hodnocením psychologických názorů členů brněnského centra.

1. Kvantitativní analýza časopisu

Časopis *Psychologie* byl v době první republiky jedinou publikační platformou výlučně orientovanou na psychologii, jediným českým psychologickým časopisem. Čeští psychologové, či tehdy spíše psychologicky orientovaní filosofové, měli možnost publikovat též v časopise *Česká mysl*, ale to byl časopis se širším určením, který zveřejňoval především studie filosofické, historické a kulturní. Podobně byl orientován časopis *Filosofický ruch*.

Za dobu trvání časopisu „*Psychologie*“ bylo v něm zveřejněno celkem 181 příspěvků (viz tab. 2), z toho 83 základních článků (přehled jejich názvů uvádíme v příloze 1), z nichž dobrá třetina byla zveřejněna postupně, na pokračování. /V kvantitativním přehledu jsou však články započítány jen jednou (viz tab. 4), bez ohledu na počet pokračování. /

Tab. 2. Klasifikace příspěvků uveřejněných v jednotlivých ročnících časopisu *Psychologie*

ročník	základní články	referáty, zprávy	recenze	jiné	celkem
I.	9	3	13	1	26
II.	8	1	10	1	20
III.	5	2	5	1	13
IV.	16	-	9	6	31
V.	8	-	15	-	23
VI.	5	-	5	-	10
VII.	7	-	4	-	11
VIII.	4	-	4	-	8
IX.	5	-	5	3	13
X.	3	-	3	1	7
XI.	13	1	3	2	19
Celkem	83	7	76	15	181

Dále bylo zveřejněno 7 referátů a zpráv, 76 recenzí a 15 kratších sdělení, které jsme zařadili do skupiny „Jiné“ (viz tab. 2). K podrobnějšímu tematickému třídění základních článků jsme stanovili šest tříd (viz tab. 3).

Tab. 3. Výsledky tematické analýzy základních článků publikovaných v jednotlivých ročnících časopisu Psychologie

ročník	A	B	C		D	E	F	celkem
			C1	C2				
I.	2	-	3	3	-	-	1	9
II.	3	-	-	4	-	-	1	8
III.	1	3	-	1	-	-	-	5
IV.	6	-	1	8	1	-	-	16
V.	2	1	3	2	-	-	-	8
VI.	-	1	-	2	1	-	1	5
VII.	3	-	-	1	-	1	2	7
VIII.	1	-	-	1	-	1	1	4
IX.	4	-	1	-	-	-	-	5
X.	1	-	-	2	-	-	-	3
XI.	7	1	1	2	1	-	1	13
celkem	30	6	9	26	3	2	7	83

- A - teoretické statě, obecně psychologické a historické studie
- B - empirické a experimentální studie s obecně psychologickou tematikou
- C - statě z vývojové a pedagogické psychologie
 - C1 - teoretické studie
 - C2 - empirické a experimentální studie
- D - sociálně psychologické a psychopatologické studie
- E - studie z aplikované psychologie
- F - interoborové studie

První z nich tvoří články teoretické, obecně psychologické a historické /příkladem je Rostoharova studie „Struktura v duševním životě“ (1935) nebo Kratinovo pojednání „Celostní hledisko v psychologii myšlení a chtění“ (1935), Černockého „Herbartismus a celostní psychologie“ (1936), Glosův příspěvek „Popis zážitků při introspekci“ (1942) ad./ Do druhé třídy jsme zařadili experimentální a empirické studie obecně psychologicky zakotvené, v nichž se pracovalo s dospělými osobami (spadají sem zejména některé Chmelařovy studie z oblasti percepce nebo z oblasti pozornosti). Třetí skupinu tvoří práce s tematikou vývojové psychologie, které jsme dále rozdělili na příspěvky výlučně teoretické povahy /např. Rostoharovo „Pojetí vývojové psychologie“ (1944/46), Kratinův příspěvek „K vývojové linii dětství a mládí“ (1939) ad./ a příspěvky experimentální a empirické /např. Chmelařovy studie „Vývoj trvání aktivní optické pozornosti u dětí 6 -11 letých“ (1935) a „Vývoj trvání aktivní optické pozornosti u dětí 12 letých a starších“ (1936), Kolářikové „Psychologický výzkum inteligence nastávajících primánů v Brně v letech 1940 a 1941“ (1944/46)/. Do této skupiny jsme zařadili i kazuistická pojednání, např. Chmelařův příspěvek „Utváření volných kresebných pohybů dítěte v raném věku“ (1947), v němž autor vycházel z analýzy materiálu sebraného u vlastních dětí (Milana a Dany). Čtvrtou skupinu příspěvků tvoří sociálně psychologické a psychologické statě /jde pouze o tři příspěvky - dvě studie z pera L. Kempného „O sociálním poslání psychologie“ (1941) a „Příspěvek k psychologii prostituce“ (1942) a studii K. S. Důbravové zaměřenou na „Výtvarné projevy dětí duševně úchylných kresbou a modelováním“ (1938)/. Kempného příspěvek „O praktických zásadách grafologie a jejích teoretických východiscích“ (1942) jsme zařadili do páté skupiny příspěvků, kterou jsme nazvali studie z aplikované psychologie. Poslední, šestá skupina základních článků je tvořena sedmi příspěvky interoborové povahy: patří sem zejména Rostoharovy a Komárkovy příspěvky z psychologie gramatiky /Rostohar M: „Význam pádů s hlediska psychologického“ (1944/46), V. Komárek: „Význam předponových vazeb s hlediska psychologického“ ad./ a Konečného příspěvky k psychologii literatury /Konečný, R.: „Literární psychologie či literární mystika?“ (1935), „Julius Zeyer v zrcadle snů“ (1936)/. Příspěvky z psychologie náboženství (J. Uher, 1935), z psychologie divadla (C. Sonevend, 1935) a z psychologie hudby /J. Burjanek (1938, 1939), J. Uher (1944/46)/ jsou započítány do podskupiny třetí skupiny příspěvků (viz tab. 3, skup. C 2), poněvadž se větší měrou týkají poznání dětské psychiky. Základní příspěvky jsou různě dlouhé, některé z nich otiskuje časopis na pokračování, takže ve svém úhrnu dosáhly více než 40 tiskových stran. Ročník 1944/46 je například sesta-

vený pouze z příspěvků dvou autorů (L. Kolářikové a L. Kempného), které jsou publikovány na pokračování.

Rozsahem poměrně malá je skupina referátů a zpráv. Zde jsme zaznamenali za celou dobu trvání pouze 7 příspěvků. Jednalo se zejména o zprávy z pedologických všeslovanských kongresů.

Ve srovnání s tím je mnohem početněji zastoupena skupina recenzí. Bylo jich publikováno 76 - tj. téměř tolik jako základních článků. Z detailnější analýzy této skupiny lze vyvodit (srovn. tab. 4), že téměř polovina recenzí (32 + 2 recenze na překlad z němčiny do češtiny) byla vypracována na české odborné publikace, další co do počtu se umístily recenze německých publikací (22). Stejný počet recenzí jako na francouzské publikace (7) byl zveřejněn i na slovinské, srbské a chorvatské odborné publikace.

Tab. 4. Přehled o počtu publikovaných recenzí a jazyku recenzovaných děl

recenze ročníky	č.s.	n.	f.	s.ch. s.	p.r.	a.	č.př.	celkem
I.	2	3	3	5	-	-	-	13
II.	4	4	-	-	1	-	1	10
III.	1	3	-	-	-	-	1	5
IV.	4	2	1	2	-	-	-	9
V.	6	6	1	-	2	-	-	15
VI.	4	1	-	-	-	-	-	5
VII.	4	-	-	-	-	-	-	4
VIII.	4	-	-	-	-	-	-	4
IX.	1	2	1	-	-	1	-	5
X.	2	-	1	-	-	-	-	3
XI.	1	1	-	-	1	-	-	3
celkem	33	22	7	7	4	1	2	76

č. s. - české a slovenské publikace

n. - německé publikace

f. - francouzské publikace

s. ch. s. - slovinské, chorvatské a srbské publikace

p. r. - polské a ruské publikace

a. - anglické publikace

č. př. - české překlady

Tato orientace na jihoslovanskou produkci byla způsobena slovinským původem prof. Rostohara, který během svého dlouhodobého pobytu v Československu s Jihoslovany stále udržoval vřelý kontakt. V poměrně malém počtu jsou zastoupeny recenze ruských a polských publikací (4), jakož i publikací anglických (1).

Do skupiny „Jiné“ publikace jsou zařazeny: úvodník, z pera prof. M. Rostohara (1935), dále nekrology k úmrtí T. G. Masaryka (1937), J. Uhra (1944/46), Ferd. Kratiny (1944/46), G. J. Čelpanova (1936, z pera R. Jakobsona) a K. Černockého (1948/49), soupis bibliografie od tehdy mladičkého J. Švancary (1948/49) a několik medailonků uveřejněných při příležitosti výročí Rostoharových narozenin. Jednotlivé ročníky časopisu měly různý stránkový rozsah, což bylo způsobeno zejména vnějšími zásahy, vlivem širších změn probíhajících ve společnosti a zasahujících do vydávání časopisu. Takovým zásahem byl třeba vznik druhé světové války (proto v roce 1940 vyšlo pouze jedno číslo, v roce 1941 pak tři další, takže 5. ročník je publikován v průběhu let 1940 a 1941) a její ukončení (v roce 1945 časopis vůbec nevyšel a 9. ročník je tvořen dvěma čísly vydanými v roce 1944 a dvojčíslem z roku 1946). V důsledku únorových událostí časopis v roce 1948 nevyšel a 11. ročník obsahuje jak příspěvky připravené do tisku v roce 1948, tak i příspěvky z roku 1949 /zde se již - jako projev poúnorové atmosféry - objevují citace z klasiků marxismu-leninismu a recenze marxisticky zakotvené učebnice B. M. Těplova „Psychologija“ (T. Henek). Rovněž tak resumé článků byla ponejprv publikována v ruštině./

Za objemnější svazky čas. „Psychologie“ lze počítat zejména jeho 8. a 11. ročník, které byly rozšířeny o sborníky k šedesátinám (1938) a k sedmdesátinám prof. M. Rostohara (1948/49).

Některé ročníky časopisu jsou obohaceny přílohou „Psychologické rozhledy“, která je nepravidelně vydávaná v rozsahu nejvíce 6 tiskových stran a obsahuje většinou zprávy ze sjezdů nebo zprávy o činnosti jednotlivých institucí.

2. Kvalitativní hodnocení časopisecké produkce

Kvalitativní hodnocení časopisu usiluje o zodpovězení těchto otázek: V jakém kontextu středoevropského psychologického myšlení vznikl brněnský časopis Psychologie? Jakým směrem byly orientovány základní články a které základní ideje byly příznačné pro jejich teoretická a metodologická východiska? Která témata byla experimentálně či empiricky zpracována a které znaky byly pro toto zpracování typické? Která z rozpracovaných témat jsou i dnes aktuální

a která se naopak ukázala z dnešního hlediska již uzavřená? V odpovědích na tyto otázky jsou obsaženy i reflexe rozdílů mezi tehdejší a současnou psychologickou tvorbou i prožitků evokovaných asociacemi, které v nás tento časopis jako celek vzbuzuje ještě dnes a jimiž nás i po tolika letech oslovuje a naplňuje hrdostí.

Časopis *Psychologie* vznikl v roce 1935 jako publikační platforma pro zveřejňování výsledků badatelské činnosti českých psychologů v oblasti teoretické i užití psychologie (Úvodník redakce, 135, s. 3). Vznikl tedy v době, kdy od ustavení psychologie jako samostatné vědy uplynulo již více než půl století a kdy pod vlivem tehdejších psychologických autorit bylo upuštěno od filosofického spekulování o duši, a zároveň v době, kdy v naší republice již působila skupina mladých českých psychologů metodicky školených na zahraničních univerzitách (Sedláková, 1990a). Jejich práce se pozvolna dostávala z cizích vlivů, osamostatňovala se a hledala svou vlastní identitu. „Tento nový vědecký ruch v naší současné psychologii vyžadoval ve svém povznesení orgán, jenž by výměnou názorů spojoval všechny vědecké pracovníky v psychologii a dával podněty pro další psychologické výzkumy“ píše se v úvodníku, jímž časopis *Psychologie* zahájil svoji činnost (Úvodník, 1935, 1). Časopis měl v našich podmínkách napomáhat ustavení psychologie jako samostatné, empiricky zakotvené vědy. Rostohar při jeho založení odmítl nejen elementaristickou psychologii, ale i ryze přírodovědnou předmětnou orientaci, kterou hlásal při založení své laboratoře W. Wundt, ačkoli experiment jako instrument bádání akcentoval.¹⁾

Samostatné badatelské činnosti v oblasti psychologie významně přispěl vznik odborných časopisů, v nichž byly publikovány výsledky teoretických i experimentálních psychologických výzkumů. K nejstarším z tohoto údobí patří časopisy německé, které vznikly již na konci minulého století. Původní časopis *Philosophische Studien* (zal. roku 1881) byl z iniciativy W. Wundta přejmenován na časopis *Psychologische Studien* (1903), který - jak už z názvu vyplývá - zveřejňoval články s psychologickou tematikou. Od roku 1890 do roku 1942 byl vydáván časopis *Zeitschrift für Psychologie und Physiologie der Sinnesorgane* (zal. A. Königem), který zveřejňoval většinou experimentální studie z fyziologie a psychofyziologie, příp. i psychologie percepce. Členové Štýrsko-

¹⁾ I pro dnešní psychology zůstává otázkou, zda Wundtova snaha - vybudovat psychologii jako samostatnou vědu po vzoru fyziky - opravdu prospěla správnému ukotvení psychologie jako vědy (J. Madlafousek, 1992).

hradecké školy a také Würzburgské školy většinou publikovali buď v časopise *Zeitschrift für Psychologie* nebo v *Archiv für die gesamte Psychologie*, který byl publikační platformou německé psychologické společnosti. V roce 1907 W. Stern založil časopis *Zeitschrift für angewandte Psychologie*; tento časopis spolu s časopisem dříve uvedeným posléze splynul v časopis *Zeitschrift für experimentelle und angewandte Psychologie*. Berlínská gestaltistická škola přispívala k psychologickému poznání mj. prostřednictvím časopisu *Psychologische Forschung* (1922), Lipská celostní psychologická škola, vedená F. Kruegerem, zveřejňovala výsledky své práce v časopise *Neue Psychologische Studien* (1926). Zatímco časopis *Psychologische Forschung* posléze přerostl v odborný časopis s celostátní působností, časopis *Neue Psychologische Studien* zanikl současně se zánikem Lipské celostní psychologické školy. Další významné psychologicky profilované časopisy vznikly v Německu až po druhé světové válce. Patří k nim především časopis *Psychologische Rundschau* (1949) a *Psychologische Beiträge* (1953).

Ve srovnání s tím v českých zemích vznikaly odborné psychologické časopisy později, až po vzniku Československa, i když první česká psychologická laboratoř, která - podobně jako ostatní psychologické laboratoře zejména v Evropě byla ustavena po vzoru Wundtovy lipské laboratoře - vznikla v Praze již v roce 1912, tedy v době, kdy české země byly ještě součástí Rakouska-Uherska. Brněnský časopis *Psychologie*, který byl zaměřen výlučně na psychologickou produkci, byl svým založením blízký německým časopisům *Neue Psychologische Studien* a *Psychologische Forschung*.

Analýza základních článků zveřejněných v časopise *Psychologie* dovoluje konstatovat, že se jedná především o práce brněnského kruhu psychologů. (Časopis zveřejňoval jak rozsahem drobné články, tak i rozsáhlejší studie, které se svým charakterem blížily monografiím.) Výsledky této analýzy jsou svědectvím toho, že v třicátých letech vzniklo v Brně - díky koncentraci mimořádně vyhraněných a talentovaných osobností - významné psychologické centrum. Tito psychologové v procesu hledání identity tohoto centra zaujali kritický postoj k různým tehdy působícím psychologickým osobnostem či školám, zprostředkovali čtenáři myšlenky některých významných filosofů (Aristoteles) a psychologů (W. Stern, L. Klages ad.) a leckdy se k nim i kriticky vyjádřili. Kriticky se však brněnští psychologové stavěli k interpretaci výsledků vlastních výzkumů, čímž si zpětnovazebně tříbili východiska teoretického a empirického výzkumu.

Z časopisecké produkce se dá vyvodit, že brněnské centrum usilovalo
 ◀ ustavení empirické psychologie, experimentálně zkoumající „subjektivní sku-

tečnost“ (Rostohar, 1950). Toto centrum svou badatelskou pozici zpevňovalo teoretickou fundovaností a kvalitními experimentálními pracemi, pokud to vymezení tématu dovolovalo. Není pochyb o tom, že v případě delšího trvání by se brněnské psychologické centrum, které působilo v letech 1926-1949, vyhranilo jako samostatná škola středoevropské psychologie s vlastními teoretickými východisky, opírajícími se o výsledky vlastních experimentů, příp. o kazuistiky nebo empirická zjištění.

V kontextu evropské psychologie brněnské psychologické centrum mělo vztah zejména ke dvěma v té době působícím psychologickým školám, a to ke škole Lipské a Berlínské. Ve srovnání s pracemi těchto škol jsou práce brněnských psychologů v Evropě poměrně málo známé, což je způsobeno mj. tím, že většina jejich publikací je v češtině, tedy v jazyce, který málokdo z cizinců ovládá. Význam brněnského centra je proto nutno hledat především v přínosu českému psychologickému myšlení a v ustavení jeho celostně orientované větve (Sedláková, 1986). Rozpětí témat brněnského kruhu je však přesto značně široké (srovn. přehled základních publikací uveřejněných v časopise *Psychologie*, příloha I). Obsahová analýza základních článků umožňuje vytvořit si představu o orientaci brněnského kruhu psychologů a odpovědět otázky, jaká teoretická východiska brněnští prosazovali, od kterých myšlenkových proudů se distancovali, s kterými psychology se identifikovali a s kterými polemizovali, v čem spočívá osobitost jejich názorů, pokud je vůbec projevili. A dále, zda jejich jednotlivé názory byly složkou vyhraněné koncepce, příp. systému, a nebo zda tyto názory byly jen projevem aktuálně zaujatého postoje a nepatřily k soustavnému propracování idejí.

Analýza článků uvedených v první tematické skupině nám sice poslouží k zodpovězení těchto a podobných otázek, avšak zdrojem žádoucích informací jsou především studie Rostoharovy, Kratinovy, Černockého, L. Kolářkové, Glose, Kempného a Konečného, příp. dalších autorů. I když tito autoři obecně zastávali shodné stanovisko k tehdy uznávaným psychologickým směrům a idejím, v dílčích otázkách byly mezi nimi značné rozdíly, a to nejen v rasanci, s níž určité názory prosazovali a jiné kritizovali, ale zejména v kvalitě propracovanosti a v kompatibilitě s jinými myšlenkami. Při hodnocení se opíráme především o explicitně formulované názory, sekundárně však přihlížíme též k názorům v článcích implicitně obsažených.

Náborová orientace hlavních autorů příspěvků zveřejněných v časopise Psychologie

Psychologům brněnského kruhu je společná antielementaristická tendence, jejímž projevem je kritika asocianismu a elementové metodologie v psychologii vůbec. Jde jim o vytvoření psychologie jakožto vědy studující subjektivní skutečnost, a to metodami, jimiž je zvláště individuální zkušenost uchopitelná a evidovatelná.

M. Rostohar, který byl vůdčí osobností centra, se nejvíce věnoval propracování teoretických východisek. Jeho názory a postoje sice silně ovlivňovaly ducha a pracovní klima brněnského pracoviště, ale nebyly pro jednotlivé členy závazné. Např. V. Chmelař, i když převzal některá témata, která experimentálně zpracovával Rostohar, byl především experimentátor a tvorba psychologické teorie obecné povahy mu byla dosti vzdálená. Naproti tomu F. Kratina, O. Glos, M. Rostohar a K. Černocký, částečně i J. Vaněk, kteří byli především teoretiky, avšak nebyli zajedno ve svých názorech, které v různé míře z části přejímali a z části se k nim propracovávali. Snahu o novou koncepci psychologické teorie a zásadní systemizaci vztahů mezi pojmy projevoval především M. Rostohar. V jeho úsilí projevená celostní orientace byla vlastní i ostatním členům brněnského centra (Sedláková, 1966, 1986) - právě tak jako snaha koncipovat psychologii jako vědu o subjektivní skutečnosti, která však nebyla omezena na experimentálně získávaná data, ale měla též důkladně fundovanou teorii, z níž byla odvozena i pojmová analýza experimentálně řešených problémů. Základní význam v Rostoharově teorii tvořily tyto pojmy: struktura, celost, celistvost, tvar, útvar a komplex. Toto pojmosloví bylo převzato od německých gestaltistů, ale Rostohar vymezil obsah některých pojmů nově. Od Lipské školy se Rostohar nejvíce odklonil při výkladu pojmu struktura.

Pojem struktura byl u Rostohara iniciován Kruegerovým vymezením částečně převzatým z Diltheyových prací. Psychologickou strukturou rozumí Dilthey učenou souvislost vnitřních stavů, která není projevem kauzálních zákonů přírody, ale souvislostí sui generis, kterou zažíváme a která je z vnitřní zkušenosti vyvoditelná. Tato psychologická struktura je podle Diltheye dispoziční a teleologická. Krueger (1924) sice nesouhlasí s Diltheyovou teleologickou orientací, ale jinak se s jeho pojetím struktury ztotožnil. Akcentuje však dispoziční pojetí struktury (srovnej též V. Chmelař, 1938). Rostohar, byv ovlivněn filosofickým studiem reálných předmětů u Meinonga, i když se s ním názorově rozešel, a též identifikací s Masarykovým kritickým realismem, u něhož se habilitoval, odmítal dispoziční, tj. transfenomenální pojetí struktury (považoval je

za vyspekulované) a chápal strukturu jako reálnou fenomenální danost. Tím se značně odlišuje od lipských psychologů, kteří zejména prostřednictvím Volkelta a Kruegera prosazovali pojetí dispoziční. Struktura podle Volkelta není zažitá skutečnost, ale skutečnost, jež je konstruovaná a k zážitkům přimyšlena (srovnej též Chmelařovo zhodnocení Rostoharova díla, 1938).

Podle Chmelaře (1938) se Rostoharovo pojetí struktury blíží pojetí berlínských psychologů, neboť i oni vymezovali strukturu jako reálnou zkušenostní danost. Toto přiblížení je však pouze zdánlivé, neboť:

1. v myšlení Berlínské školy byl implicitně obsažen vliv Husserlův a názory tehdejší fyziky (zejména Maxwellovo pojetí fyzikálního pole; Sedláková, Hoskovec, 1993, 32), jimiž Rostohar ovlivněn nebyl, a

2. berlínští chápou strukturu jako psychickou celost, s čímž ovšem Rostohar souhlasí jen částečně. Podle Ferd. Kratiny je u berlínských struktura totéž, co tvar, tvarová kvalita (viz F. Kratina, 1932, s. 28).

Rostohar strukturu podřazuje pod pojem celost (viz jeho tvrzení „Každá struktura je celost, ale ne každá celost je strukturou“, Rostohar, M., 1937, 28), která je mu jednotou psychických daností, kdežto strukturu, jako pojmu dynamickému, Rostohar připisuje jen celost jednoty tvořivé, tj. celost nazíranou z tvořivého aspektu (1937, 199). (Tab. 5 přehledně uvádí Rostoharovo základní psychologické pojmosloví a zároveň jsou zde vystiženy odlišnosti, které toto pojmosloví vykazuje ve srovnání s pojmoslovím Lipské celostní psychologie.)

Tab. 5. Přehled vztahů mezi základními termíny v Rostoharově psychologii a jejich srovnání s vymezením termínů u Lipské školy

	M. Rostohar	Lipská škola
Celost	aktuálně zažívaná jednotu psychických daností; popisný termín	celek; vykazuje vlastnosti, které nejsou vysvětlitelné z částí; zážitky, které lze uspořádat z hlediska jejich vzájemného poměru;

		nejvyšší nadřazený pojem v pojmoslovné soustavě Lipské školy
Celistvost	vlastnost pořadající danosti, které přináležejí určité okolnosti	rys duševního života charakteristický jak pro aktuální, tak i pro dispoziční duševno, které je strukturované
Tvar	případ tvaru, jenž je nahlížen jako výsledek tvořivé činnosti člověka	případ celku; základní vlastnosti: uzavřenost, členitost
Útvar	případ celosti, vystihující její dynamiku; spolu s tvarem a komplexem tvoří podřazené pojmy celosti; dynamický termín	-----
Struktura	případ celosti, vystihující její dynamiku; spolu s tvarem a komplexem tvoří podřazené pojmy celosti; dynamický termín	dispoziční výkladový termín
Komplex	případ celosti, vztahující se na zažívání jednoty psychických daností, jež jsou obtížně členitelné; popisný termín	případ celku, jehož znakem je nečlenitost (např. zážitky nižších smyslů, duševní napětí apod.)

Celost ¹⁾ je u Rostohara chápána jako jednotu psychických daností, což demonstruje na příkladu melodie, která je podle něj jednotou „několika vnímaných tónů“ (Rostohar M., 1937, 198). Celostmi jsou tvary, struktury a různé komplexní zážitkové danosti. Od celosti je třeba odlišit celistvost, čímž se ozna-

¹⁾ Téma celost a její vlastnosti poutalo Rostoharovu pozornost (1937, 198), viz též jeho referát o Alleschově studii (1942, 30).

čují „vnitřní reální souvislosti jednotlivých daností, pro něž danosti tvoří určitou celost“ (Rostohar, M., 1937, 198).

Zatímco Kratina přebírá terminologii berlínských a se sobě vlastní formulační vytríbeností navrhuje, aby jejich termín „Gestalt“ byl překládán termínem tvar a termín „Gebilde“ termínem útvar (Kratina, 1935), Rostohar s entusiasmem, který byl jeho vitalitě vlastní, proniká k podstatě psychologických entit, jež tyto termíny označují, a považuje tvar za abstraktní celost, která se vyznačuje specificky konstantními vlastnostmi. Ve srovnání s útvarem je podle něj pojem tvar pojmem statickým, termín útvar však označuje zážitky, které jsou uchopovány z genetického hlediska a jsou výsledkem tvoření. Příkladem takového útvaru je melodie.

Pojem struktura, který je vymezen u Rostohara jako případ celosti (1935, 87), je však odlišný od pojmu tvar především tím, že odpovídající termín struktura označuje dynamické celosti, kdežto tvar vlastnosti statické a abstraktní.

Dalším statickým pojmem je komplex, který neužívali lipští psychologové jednotně (zvláště Krueger, 1926), i když je pro jejich koncepci pojmem podstatným (viz též Rostoharova kritika Kruegera, 1937)¹⁾. Jednou se jím rozumí totéž, co celek, po druhé neučleněný celek, tedy druhový pojem vzhledem k celku, jehož souřadným pojmem je tvar²⁾. V době vzniku Lipské školy byl termín komplex zatížen významy, kterými byl obdařen ve starších teoriích: jde zvláště o pojetí komplexu u G. E. Müllera v jeho koherenční teorii, kterou kritizoval W. Köhler (1935), nebo o Selzovo pojetí komplexu ve smyslu výkladového poj-

¹⁾ Rostohar kritizuje Kruegera, že takovýmto vymezením není komplex náležitě odlišen od tvaru, neboť oba jsou učleněné psychické celosti. Komplex je podle Rostohara statický pojem, svérázný druh celosti, který na rozdíl od tvaru není individualizovaný. Dále Rostohar zastával názor (a v tom se částečně shodl s lipskými), aby tvar byl omezen pouze na prostorové, zejména optické tvary.

²⁾ Tak např. Volkelt ztotožňuje komplex a celost, Krueger naproti tomu užívá termínu komplex nejdříve k označení psychické celosti, přičemž tvar i komplex je celost, ale komplex je na některých místech Kruegerových prací difúzní celost, tj. celost neučleněná, na jiných místech celost učleněná, ale liší se od učleněného tvaru co do kvality, stupně a působnosti celistvosti.

mu pro spořádanost myšlenkových procesů (podle Kratiny, 1932, 61). Není-li jednoznačně vymezen pojem komplex, není ani shoda v pojetí komplexních kvalit. Krueger jimi rozumí celostní kvality neučleněné nebo méně učleněné, jiní lipští psychologové používají tohoto termínu jako synonyma termínu celostní kvality. Ve srovnání s tím Rostohar chápe termínem komplex psychickou celost, pod kterou spadají všechny celosti neprostorového charakteru. Prostorově strukturované celosti označuje Rostohar termínem tvar.

Pojmová soustava Berlínské školy považuje za nejvyšší pojem celek (Gestalt), shodně jako Lipská škola, a od roku 1918 pracuje též s pojmem struktura, která v jejím pojetí znamená tolik co tvar, tvarová kvalita. Struktura je u berlínských pojmem popisným, jemuž jsou dále přiřazeny termíny strukturová funkce a strukturový pochod; Köhler dokonce mluvil i o strukturové reakci (Kratina, 1932, 28). Prostřednictvím těchto termínů vyjadřuje Köhler svůj názor na vztah psychických a fyziologických procesů, čímž se přihlašuje k metapsychologickému východisku své psychologie, tj. k izomorfii tří světů (Sedláková, M., Hoskovec, J., 1993, 32), které takto koncentrovaně vyjadřuje. Strukturovými pochody rozumí Köhler fyziologické procesy, které jsou strukturám přiřazeny, strukturovou funkcí rozumí efekty struktur a strukturovou reakcí vztaženost výsledku psychického procesu k příslušným fyziologickým procesům, příp. i odezvu na ně. (Tak vjem je podle něj strukturovou reakcí na percepční procesy, právě tak jako volní procesy jsou strukturovou reakcí na senzomotorickou aktivitu.)-Koffka definuje strukturu jako „takovou přináležitost jevů, v níž každý člen nese jiný, v níž každý člen má svůj ráz skrze jiný a s jiným“ (Koffka, 1925, 100) a od termínů strukturová funkce a strukturové pochody se odklání. Hovoří jen o termínu tvarové kvality, tvarové zákonitosti, které Köhler vyhrazuje pouze pro atributy tvaru.

Na rozdíl od Rostohara vytýkal Černocký tvarové psychologii podcenění až přezírání biologie. „Tvárnost jako biologická podstata všech jevů je podle něj téže podstaty jako řádová tvárnost psychologická“ (1937, s.31). Dalším autorem, jehož dílo bylo u brněnských důkladně známo, byl W. Stern. Rostohar (Rostohar, 1937) kritizuje jeho tvrzení, že členitost není podstatným znakem tvaru. Kolářiková (L. Kolářiková, 1942) je Sternovou teorií inteligence inspirována při výzkumu inteligence u primátů (L. Kolářiková, 1944/46) a Kempný (1944/46) ve svém pojednání o teleopsychických funkcích přebírá jeho koncepci výkladu cílesměrného jednání. Kempný je ovšem biologicky orientovaný, a proto jsou v jeho výkladu obsaženy i koncepce funkcionalistické. Rovněž tak grafologická koncepce L. Klagese byla Kempnému známa.

Do teoretických záměrů brněnské skupiny přispěl též R. Konečný (1948/49), který českým čtenářům zprostředkoval Jamesovo učení o subjektu reálném a potenciálním, a to kritikou Fischerovy interpretace tohoto učení (viz Konečného stat' „O subjektu reálním a subjektu mezním“, 1948/49). Podle R. Konečného J. L. Fischer při výkladu Jamesova učení popřel (viz Fischerovy Základy poznání, 1931, s. 64-113) substanční identitu já a uznal pouze identitu funkční. Konečný s tímto výkladem nesouhlasil a ve své kritice hlouběji analyzoval i samotný pojem substance, který podle něj není, jak se Fischer domnívá, „jen popřením změny, ale naopak stálostí ve změně“ (Konečný, 1948/49, 118). „Proměnlivý subjekt reálný v rámci trvalého tvaru subjektu potenciálního“ (Konečný, R., ibid). Studie Konečného je sice iniciovaná Jamesem, ale její zpracování je projevem holistického myšlení.

Při analýze článků empirické a experimentální povahy si klademe tyto otázky:

1. Je publikovaný výzkum původní, částečně převzatý a přizpůsobený našim poměrům, nebo jde jen o opakování již výzkumu provedeného na naší populaci?
2. Jakými metodami je téma výzkumu zpracováváno?
3. Jaké charakteristické rysy vykazuje metodická úroveň zpracování získaných dat?

Výzkumná práce brněnských psychologů byla převážně orientovaná na poznávací procesy, a to na analýzu některých faktorů ovlivňujících percepci (vliv zkušenosti na utváření vjemů, identifikace tvarů v nepřímém vidění ad.), identifikaci poznávacích znaků předmětů, aktuální genezi tvarů, studium zrakových představ a jejich vlastností, vývoj představy z děje, analýzu některých složek a procesů myšlení (porozumění slovům, kauzalita myšlení), testování inteligence ad. Experimentální výzkum vlastností pozornosti byl rovněž ústředním tématem a protože jeho teoretická východiska byla dosti neutrální (ani ve prospěch syntetizující psychologie, ani proti), přežilo toto téma jen díky tomu, že jeho nositel, prof. Chmelař - na rozdíl od prof. M. Rostohara, který v roce 1950 odešel budovat laboratoř do Lublaně - působil v Brně do roku 1975.

Většina těchto výzkumů byla uskutečněna jak u dospělých, tak u dětí, a to zejména u dětí předškolního či mladšího školního věku (např. výzkum pozornosti, vývoj představ, prostorové a relační soudy a pojmy u dětí, dětské myšlení, vývoj kauzálního myšlení ad.) a u dospívající mládeže (výzkum inteligence, ná-

boženství, deníků, hudby ad.). Nechybí zde ani studie, která je založena na analýze výsledků činnosti vlastních dětí. V. Chmelař (1947, 1948/49) uplatnil tento přístup na svých dětech při studiu volných kresebných projevů.

Některá z témat výzkumu byla převzata (např. aktuální geneze tvarů, výzkum pozornosti), ale většina z nich byla původní, pouze inspirovaná metodami vzniklými v německých laboratořích. Výběr nástrojů experimentu byl přizpůsoben technickým možnostem laboratoře Rostoharova ústavu (přístroje byly vyrobeny většinou svépomocí).

Zpracování výsledků experimentů nese tyto znaky: Experimentální materiál je podrobně komentován. Pokusné osoby (tenkrát se hovořilo o zkoumaných osobách, z. o.) jsou označeny začátečními písmeny svých jmen, nejsou tedy číslovány, jak je tomu dnes běžným zvykem. Čtenář je důkladně seznámen s podmínkami a průběhem experimentu (s případným přerušením, změnou vnějších podmínek apod.). Respondenty byli většinou studenti, ale nejednou též členové Psychologického ústavu posloužili kolegovi jako pokusné osoby. Tak je tomu např. v Rostoharových pokusech orientovaných na zjištění introspektivně evidovaných znaků představy (1938), ale i v Chmelařově výzkumu, v němž byly na zaměstnancích brněnské univerzity zjišťovány zákonitosti oscilace pozornosti. Exaktně jsou popsány též podněty, které byly v experimentech používány. Tak např. ve výzkumu aktuální geneze tvarů, který byl studován v Brně z podnětu lipských psychologů, je detailně popsáno, jak byly podněty respondentům exponovány, příp. které jejich části byly v jednotlivých fázích průběhu experimentu respondentům skryty (Chmelař, 1941). Detailně popsány jsou rovněž podmínky expozice podnětů ve výzkumu indirektního vnímání (uvedeny jsou dokonce úhly sklonu zrakového analyzátoru, pod nímž respondent předmět percepčně zpracovával). Průběh experimentu je řádně protokolován, při zpracování jeho výsledků je - po vzoru N. Acha - uplatněna metoda frakcionování.

3. Závěr

Základní články uveřejněné v časopise Psychologie jsou psány nejen s entusiasmem, který čtenář vycítí, ale ve snaze ujasnit vlastní i cizí postoj k řešenému problému také kriticky. Autoři jednoznačně formulují názory na předmět zpracovávaného tématu, snaží se je odůvodnit, dokázat jejich opodstatněnost. Z článků vyzařuje opravdová snaha o dosažení platného poznání, ověření hypotéz či prokázání platnosti tvrzení v oblasti teoretické práce. Prof. M. Rostohar, vedoucí osobnost brněnských psychologů v předválečném období, se pokusil

o vytvoření osobitého psychologického centra, orientovaného celostně. V touze po samostatnosti, svébytnosti a nalezení vlastní identity vymezuje základní pojmy (vychází přitom z holistického pojmosloví), a to v kritické distanci jak k berlínské, tak k lipské orientaci. Tuto distanci prohloubila brněnská skupina kritikou věty o genetické dominanci celku nad částmi, a to především v empirickém průniku daného problému.

Kritičnost tehdejšího myšlení (zde navíc ovlivněna faktem, že Rostohar byl stoupencem T. G. Masaryka, který ke kritičnosti vyzýval a vychovával) se výrazně projevovala také v psychologii brněnské skupiny (viz Rostoharova kritika Krejčího, Rostoharova kritika Kratinova návrhu překladu německé terminologie celostní psychologie, v níž se ovšem projevuje i Rostoharův nesouhlas s Berlínskou školou, Černockého kritika tvarové psychologie z pozic biologie, Glosova a Rostoharova kritika genetické věty tvarových psychologů o predominanci celku nad částmi, která byla empiricky podložená, Rostoharova kritika Alleschovy koncepce celosti, Konečného kritika Kratinova ztotožnění subjektu s já a Fischerovy interpretace Jamese, kritika Příhodova zdůvodnění globální metody čtení, které bylo podle brněnské skupiny psychologů behavioristické, Kolářikové kritika Glosova pojetí myšlení, Konečného nesouhlas s Chmelařovým přístupem k užívání filmu v psychologickém výzkumu ad.).

Snaha distancovat se od německých škol byla pochopitelná. Docházelo k ní nejen v důsledku touhy brněnských psychologů vymezit se jako jedinečná, původní škola, ale i proto, že vznik Československé republiky v roce 1918 vedl ke snaze prosadit samostatnost na každém úseku společenské praxe a teorie. Kriticky a věcně byly psány i recenze, které se neomezovaly pouze na obsah publikace, ale posloužily také k prokázání erudice recenzenta ve zpracovávaném tématu.

Časopis otiskl několik článků autorů jihoslovanského původu, což bylo dáno nejen orientací M. Rostohara (původem Slovinců), ale též tehdejším proslovanským duchem společenského, zvláště pak kulturního klimatu ve státech nově vzniklých v důsledku rozpadu Rakouska-Uherska. Projevem tohoto ovzduší bylo i pořádání Vseslovanských pedologických sjezdů, o jejichž průběhu bylo na stránkách časopisu referováno.

Při hodnocení časopisu *Psychologie* nelze opomenout také okolnost, že už v úvodníku prvního čísla byl zdůrazněn význam psychologie pro jiné, zejména humanitní vědní obory. Ukázalo se, že tato orientace nebyla proklamována toliko verbálně, ale třeba i tím, že nemálo stránek časopisu bylo věnováno publi-

kaci článků s interoborovou tematikou (byly to např. statě z psychologie gramatiky, z psychologie literatury i z psychologie náboženství).

Literatura¹⁾

Fischer, J. L.: Základy poznání. 1931.

Koffka, K.: Grundlagen der psychischen Entwicklung. Osterwick, 1925(2. vyd.).

Köhler, W.: Komplextheorie und Gestalttheorie. Psych. Forschung, 6, 1925.

Krueger, F.: Über psychische Ganzheit. Neue Psych. Studien. München, 1926.

Krueger, F.: Der Strukturbegriff in der Psychologie. Jena, 1924.

Kratina, F.: Studie z tvarové psychologie. Praha, Generální komise nakl. Orbis, 1932.

Kratina, F.: Úvod do celostní a tvarové psychologie. Brno-Praha, Ústřední spolek jednot učitelských, 1935.

Kratina, F.: Psychologie. Komenium, Brno, 1947.

Madlafousek, J.: Poznámky k evoluční psychologii. Přednáška (Sekce obecné a teoretické psychologie ČMPS), Psychologický ústav ČSAV, září 1992, Praha.

Müller, G. E.: Komplextheorie und Gestalttheorie. Göttingen, 1923.

Rostohar, M.: Pojetí celosti a vlastnosti. Psychologie, 1942, 30.

Rostohar, M.: Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti. Brno, 1950.

Sedláková, M.: 40 let Psychologického ústavu UJEP v Brně. Přednáška, Brněnská pobočka Československé psychologické společnosti, Brno, 1966.

Sedláková, M.: Řešení vztahu celek - část v historickém a strukturálním plánu psychologické teorie. Ref. na interoborovém semináři „Dialektika elementárnosti a komplexnosti soudobé vědy“. Fil. ústav ČSAV, 4.-5. 11. 1986, Praha, Lanna.

Sedláková, M.: Einfluss der deutschen experimentellen Psychologie auf den Charakter der Forschungstätigkeit der ersten Generation tschechischer Psychologen. (Symposium 100 Jahre Zeitschrift für Psychologie, 14.-18. 7. Berlin, 1990a.)

¹⁾ Použitou literaturu, která byla publikovaná v časopise Psychologie a je součástí přílohy I, zde neuvádím.

- Sedláková, M.: Kritické zhodnocení vývoje psychologie za 42 let u nás (se zvláštním zřetelem k obecné psychologii). Kolegium pedagogiky a psychologie ČSAV, Praha, 26. 9. 1990b.
- Sedláková, M., Hoskovec, J.: Od raného gestaltismu k neogestaltismu. In: Hoskovec, J., Nakonečný, M., Sedláková, M.: Psychologie XX. století. Praha, UK, 1993, 1994, s. 29-52.
- Švancara, J.: Mihajlo Rostohar - tradice brněnské školy. Československá psychologie 35, 1991, 2, s. 168-170.
- Švancara, J.: Geneze systémů empirické psychologie. Brno, Psychol. ústav FF MU, 1993.

Příloha I

Přehled základních článků publikovaných v časopise Psychologie

- Burjanek, J.: Psychologické názory na melodii, 1939, s. 119-138.
Vliv délky paus na utváření melodie, 1948/49, s. 168 -190.
- Černocký, K.: Herbartismus a celostní psychologie, s. 1936, 19-25.
Psychologie tvarová a věda o životě, 1937, s. 24-32.
Analytická psychologie a psychoanalýza, 1942, s. 1-5.
Problémy biopsychologické, 1944/46, s. 33- 39.
Biopsychologické předpoklady, 1946, s. 111-122.
Organické umístování a psychologické utváření, 1947, s. 86-90, s. 112-116.
Nové úkoly psychotechniky, 1948/49, s. 262-266.
- Češka, Fr.: Studie o vývoji prostorové představy, 1948/49, s. 187-222.
- Důbravová, K.: Výtvarné projevy u dětí duševně úchylných kresbou a modelováním, 1938, s. 387-401.
- Gogala, S.: Deduktivní závěr u dítěte předškolního věku, 1938, s. 39-44.
- Glos Ot.: K Brentanově psychologii soudu, 1936, s. 126-129.
O genetické dominanci celku při vnímání, 1939, s. 49-60.
Popis zážitků při introspekci, 1942, s. 65-69.
- Chmelař, V.: Vývoj trvání aktivní optické pozornosti dětí 6-11letých, 1935, s. 28-35, s. 113-128.
Vývoj trvání aktivní pozornosti dětí 12 letých a starších, 1936, s. 62-76, s. 147-193.
Vnímání tvarů v nepřímém vidění, 1937, s. 59-136, s. 145-197.
Rostoharovy psychologické názory, 1938, s. 114-167.
Vývoj představy děje z optických dojmů, 1938, s. 191-256.
Poznávání předmětů z jejich vnímaných částí dětmi v raném věku, 1941, s. 83-94, s. 97-113, s. 143-159; 1942, s. 6-19, s. 33-41
Utváření volných kresebných pohybů dítěte v raném věku, 1947, s. 1-11, s. 33-43, s. 117-128; 1948/49 s. 31-41, s. 49-78.
Rostoharovo psychologické dílo, 1948/49, s. 89-105.
Rychlost sukcesivního optického postřehu jednotlivých částí složitěho předmětu a jeho vjemová struktura, 1948/49, s. 137-186.
- Kellnerová, A.: Barevné vnímání dětí ve věku předškolním, 1936, s. 43-48, s. 89-96, s. 137-147.

- Kempný, L.: Příspěvek k psychologii prostituce, 1938, s. 365-386.
O sociálním poslání psychologie, 1941, s. 41-46.
Psychický proces sexuální lásky, 1944/46, s. 17-31, s. 55-62.
Úvod do psychologického zkoumání písma, 1944/46, s. 65-94, s. 97-119.
Úvod do studia telepsychických funkcí, 1944/46, s. 119-128.
- Kolářiková, L.: Prostorové a časové relační soudy a pojmy u dětí, 1937, s. 17-24.
Kausalita u dětí předškolního věku, 1938, s. 267-284.
Vývoj zrakové představy z názoru u dívek ve školním věku, 1939, s. 145-190.
K vymezení pojmu inteligence, 1942, s. 108-115.
Aristotelova psychologie, 1944/46, s. 1-16, s. 39-54, s. 98-100.
Jan Uher jako psycholog, 1944/46, s. 69-71.
Psychologický výzkum inteligence nastávajících primánů v Brně v letech 1940 a 1941, 1944/46, s. 11-32, s. 48-64, s. 92-94.
K teorii vrstev, 1948/49, s. 120-136.
- Komárek, V.: Psychologické příspěvky k zjišťování inteligence a speciálního nadání, 1941, s. 114-128.
Význam předložkových vazeb s hlediska psychologického, 1942, s. 57-62, s. 69-96, s. 115-128.
Několik vzpomínek z autopsie na činnost Dr. M. Rostohara, 1938, s. 418-420.
Význam předponových vazeb s hlediska psychologického, 1944/46, s. 1-10, s. 33-47.
- Konečný, R.: Literární psychologie či literární mystika, 1935, s. 53-63.
Julius Zeyer v zrcadle snů, 1936, s. 25-38, s. 48-62, s. 111-126, s. 193-210.
City a emoce estetické, 1938, s. 285-295.
Subjekt reálný a subjekt mezní, 1948/49, s. 113-119.
Psychologická analýsa výsledků individuální a kolektivní práce, 1948/49, s. 222-232, s. 267-280.
- Kratina, F.: Celostní hledisko v psychologii myšlení a chtění, 1935, s. 3-28.
Sigmund Freud, 1936, s. 1-9.
Psychoanalýsa a dítě, 1938, s. 352-354.
K vývojové linii dětství a mládí, 1939, s. 29-45.
- Langrová, H.: Vliv zkušenosti na vjem, 1939, s. 97-118.
- Libor, A.: Psychologický pochod porozumění slovům, 1941, s. 17-40, s. 49-70.
- Parma, J.: Rostohar a metoda elementárního čtení, 1948/49, s. 414 - 416.
- Pejhovský, E. J.: Problémy a metodické předpoklady psychologie dospívající mládeže, 1935, s. 64-78.

- Vyjádření a zažívání světa u dospívající mládeže, 1938, s. 296-339.
- Petrželka, B.: Psychologická podstata pohádky, 1948/49, s. 8-30, s. 78-81, s. 240 - 262.
- Pohanka, Fr.: Psychologické názory T. G. Masaryka, 1947, s. 17-31.
- Popovič, S.: Jinochova povídka, 1938, s. 402-414.
- Rostohar, M.: Struktura v duševním životě, 1935, s. 89-113.
- Dětská obrazivost a její vývoj, 1938, s. 1-39.
- Psychologická podstata dětské hry, 1939, s. 23-29.
- Problémy sociální psychologie, 1940, s. 70-83.
- Význam pádů z hlediska psychologického, 1941, s. 1-16, s. 129-142.
- Význam pádů z hlediska psychologického, 1942, s. 19-29, s. 42-57.
- O psychologické pojetí představy, 1937, s. 1-16.
- Vnímání a poznávání písmen v indirektním vidění, 1937, s. 50-58.
- Psychické celosti a celostní psychologie, 1937, s. 198-205.
- O předmět psychologie, 1938, s. 49-71.
- Psychologie a sociologie, 1938, s. 91-99.
- Pojetí vývojové psychologie, 1944/46, s. 71-98.
- Schmidt, V.: Představivost a tvořivost u dětí a mladistvých, 1938, s. 257- 266.
- Sonevend, C.: Psychologické předpoklady dětského divadla, 1935, s. 155-165.
- Štech, S.: Zájem o povolání, 1947, s. 12-16, s. 44-61, s. 65-86, s. 97-111.
- Švancara, J.: Psychologická bibliografie 1938-1947, 1948/49, s. 81-84.
- Tardy, V.: Osobnost jako jednota protikladů, 1948/49, s. 233-240.
- Trávníček, F.: Jazyk a myšlení, 1948/49, s. 106-107.
- Trpíková, I.: Jak vidí děti 5-6 leté tvary písmen a jak si je představují, 1939, s. 61-81.
- Uher, J.: Příspěvek k psychologii náboženského života našich studentů, 1935, s. 36-53.
- Deník v životě studentů, 1935, s. 128-140.
- Studentská přátelství, 1936, s. 97-110.
- Poměr studentů k hudbě, 1937, s. 72-82.
- Vaněk, J.: Dětské myšlení, 1935, s. 140-155.
- Vznik a povaha dětských názorů, 1936, s. 9-19.
- Celostní pojetí elementárního čtení v české didaktice, 1939, s. 1-23.
- Vašíček, Z.: Rostohar a Česká zem. péče o mládež v Brně, 1938, s. 421-424, s. 423-424.
- Wallon, H.: Racionalistické tendence v psychologii, 1948/49, s. 2-8.
- Wolman, F.: Tvaroslovné učení Slova o pluku Igorově, 1948/49, s. 108-112.

K jubileu časopisu "Psychologie"

Miluše Sedláková

Příspěvek je zaměřen na zhodnocení časopisu *Psychologie*, který vycházel v letech 1935-1950 a byl základní publikační platformou zejména brněnské skupiny psychologů, většinou členů Psychologického ústavu Masarykovy university. Do roku 1948 byl časopis redigován redakčním kruhem v čele s prof. M. Rostoharem, vedoucím redaktorem posledního ročníku byl prof. V. Chmelař. Výsledky kvantitativní a zvláště kvalitativní analýzy příspěvků svědčí o tom, že v třicátých letech tohoto století vzniklo v Brně pozoruhodné psychologické centrum, jehož význam spočívá především v založení celostní větve českého psychologického myšlení a v propracování původní, mentalisticky zakotvené metodologie studia psychických jevů. Obsahová analýza trendu základních příspěvků odůvodňuje přesvědčení, že v případě delšího trvání by učení brněnských psychologů stimulující výzkum na Psychologickém ústavu MU vyústilo v založení psychologické školy, která by spolu s ostatními psychologickými evropskými školami nezastupitelným dílem obohatila středoevropské psychologické myšlení.

On the 60th Anniversary of the Journal „Psychology

Miluše Sedláková

The contribution is oriented to the evaluation of the journal *Psychology* which was published in the years 1935 to 1950. This journal represented the basic publication platform especially of the Brno psychologists group, mostly the members of the Institute of Psychology of Masaryk University. Until 1948, the journal was edited by the editorial board led by professor M. Rostohar, the chief editor of the last year's volume was professor V. Chmelař. The results of quantitative and especially of qualitative analysis of contributions testify that in thirties of this century a remarkable psychological centre was established in Brno, the importance of which consists first of all in founding the gestaltist branch of Czech psychological thinking and in the elaborating of original, mentalistic anchored methodology of the study of mental phenomena. The content analysis of the trend of the basic contributions give reasons for the conviction that in the case of longer lasting, the teaching of Brno psychologists stimulating the research in the Institute of Psychology of Masaryk University would have led into the founding of a psychological school which would have enriched the Central European psychological thinking together with other European psychological schools by its unsubstitutable part.

Mihajlo Rostohar jako badatel a učitel

Josef Švancara

Psychologický ústav FF MU, Arne Nováka 1, Brno

Klíčová slova: aktuální geneze, celost, empirie, představa, subjekt, brněnská psychologická škola

1. Východiska, orientace

Cesta k psychologii vedla Mihajla Rostohara (1878-1966) přes medicínu, přírodní vědy a filozofii. Ještě před dosažením doktorátu filozofie ve Vídni, kde jeho disertační práci posuzoval prof. Jodl, získal experimentálně psychologickou průpravu u A. Meinonga ve Štýrském Hradci (rakouská škola celostní psychologie: Ch. Ehrenfels, A. Meinong aj.). Po stipendijním pobytu u Wilhelma Wundta v Lipsku přichází do Prahy. Podobně jako tomu bylo u Wundta, musel napřed získat venia docendi pro obor filozofie. V r. 1911 si vybudoval z vlastních prostředků, takřikajíc v podnájmu, ve Fyziologickém ústavu prof. F. Mareše **první českou psychologickou laboratoř**. Šlo vesměs o přístroje zhotovené lipskou firmou E. Zimmermann. Toto Rostoharovo zakotvení u prof. Mareše, fyziologa vitalistického zaměření, odpůrce akademické psychologie prof. F. Krejčího, bylo přímo osudné; mělo rozhodující význam pro další vývoj v kladném i záporném smyslu. Převážně v kladném, neboť v Marešově ústavu se Rostohar setkal s plným pochopením pro své experimenty a setkal se také s osobnostmi, které přispěly k realizaci Rostoharových plánů. V první řadě to byl Edvard Babák (1873-1926), zakladatelská osobnost české srovnávací fyziologie, vynikající organizátor, s jehož jménem jsou nerozlučně spjaty také začátky psychologie na Masarykově univerzitě (MU) v Brně, kam prof. Babák přešel po první světové válce. Byl spoluzakladatelem a prvním rektorem MU, založené 1919. Babákova Tělověda (1924) v rozsahu přes patnáct set stran byla v době po první světové válce základní vysokoškolskou učebnicí biologie a fyziologie. Aby se však vytvořila základna pro pěstování psychologie, bylo třeba jít podobnou cestou, kterou šel před půl stoletím Wilhelm Wundt. Nejprve tedy byla Rostoharova venia docendi pro filozofii převedena z Karlovy univerzity na MU. Rostohar přesídlil do fyziologického ústavu prof. Babáka jako jeho asistent a podílel se nejprve na výukovém programu srovnávací neurobiologie. Ve své funkci rektora zřídil Babák r. 1926 na Filozofické fakultě **Psychologický ústav** Masarykovy univerzity. Babák založil také mimo jiné Společnost pro péči o dítě a jeho výzkum, do níž se postupně stále

více včleňovaly aktivity psychologů a jejíhož předsednictví se ujal po předčasné smrti Edvarda Babáka v r. 1926 Mihajlo Rostohar.

V Praze se po první světové válce Rostohar uvedl ve známost mimo jiné také svými diskusními příspěvky na schůzích Jednoty filozofické. Dokladem toho je záznam diskuse k přednášce filozofa, později rovněž profesora MU J. L. Fischera o vědomí (1921). Fischer ve své precizní přednášce sice explicitně zahrnul také aspekt psychologický, jeho zúžené chápání však vedlo M. Rostohara ke kritické připomínce, jak je patrné z tohoto zápisu pořadatele:

"Doc. dr. M. Rostohar zdůrazňoval, že máme mnoho důvodů pro to, abychom cit a vůli neodlučovali od ostatních poznávacích funkcí, vnímání a myšlení, a nekladli je pouze vedle sebe, nýbrž abychom je spíše studovali v jejich nejužším vzájemném spojení. Také cit zdá se býti jakýsi druh poznávací funkce, která ovšem nás obeznamuje s jinými kvalitami jsoucna, jako jsou např. hodnoty věcí. S tím je nesporně též vůle v nejužším spojení."

Domnívám se, že je to důležitý dokument, naznačující jednak vliv Marešův (jeho "pravda v citu"), jednak Rostoharovo celostní nazírání. Je zde nápodě' pojetí, které Rostohar plně rozvinul až ve své monografii s provokujícím názvem *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* (1950).

Brožek a Hoskovec (1993), uvažující o předmětu a pojmu **objektivní** psychologie, píší, že se prosazuje v novověku stále více psychologie empirická, zaměřená na sebepozorování (introspekci), kterou lze označit jako psychologii **subjektivní**. Tak by patrně Rostohara zařadili ke směrům subjektivní psychologie. Byl by se vehementně bránil. Máme za to, že moderní vědeckou psychologii nelze uspokojivě klasifikovat na základě takto dichotomizovaných kritérií, neboť ve vědecké metodologii **empirismus** již neoznačuje látku poznání, nýbrž experimentální základnu moderní vědy: otevřenou interakci mezi pozorováním fakt (i sebepo-zorováním) a konstrukcí hypotetických modelů; tato interakce zajišťuje interpretační prognostickou sílu modelu. Vyvození závěrů postupuje cestou indukce v pro-tikladu k racionální dedukci. Vyhraněnými prototypy postupu **empirické metodologie** jsou systematické pozorování a experiment. Tak postupoval Rostohar.

Ve svém zásadním, trvalém a pevném příklonu k celostnímu a vývojovému hledisku nebyl Rostohar epigonem lipské školy, kde po studiu ve Štýrském Hradci a ve Vídni dovršil svou experimentální průpravu, ani se nepřikláněl k takzvané Gestalttheorie berlínské školy. Vždyť celostní hledisko rozvinula ještě dříve

rakouská psychologická škola, kde Rostohar získal doktorát. Své pojetí celosti a struktury zřetelně odlišil zejména od Kruegerovy koncepce. Krystalizaci a formulaci Rostoharových názorů lze dobře sledovat ve dvou jeho stěžejních monografiích: *Studie z vývojové psychologie I* (1928; k vydání druhého dílu už nedošlo), *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti* (1950) a dále v řadě článků, které mezitím vyšly v brněnském časopise *Psychologie*, který založil a redigoval.

V průběhu let se Rostohar dostával stále častěji do kritických konfrontací s koncepcemi, které na základě svého **pojetí celosti a struktury** odmítal; týkalo se to zejména Krejčího psychologie vědomí a jeho zanedbávání experimentální metody a Příhodova pojetí psychologických předpokladů elementárního čtení. V doslovu ke svému překladu knihy Richarda Müllera-Freinfelse (s nepřesným názvem *Psychologie přítomnosti*; má znít *Hlavní směry současné psychologie*) uvádí Robert Konečný, že spor mezi Krejčím a Marešem o pojetí psychologie byl nejvýraznější kontroverzí v dějinách české psychologie. Ve skutečnosti měl tento dlouhodobý spor daleko širší dosah a vepsal se do českého kulturního dění, jak je patrné z toho, že k němu zaujal stanovisko také poslední rektor MU před uzavřením vysokých škol, bohemista Arne Novák. Zatímco Václav Příhoda, stoupenec Krejčího, byl přesvědčen, že Krejčí spor vyhrál, Arne Novák naznačuje, že se Krejčímu vždy nepodařilo vyvrátit námitky svých oponentů. R. Konečný nachází v tomto sporu analogii polemiky Dilthey versus Ebbinghaus. Chápejme to však pouze jako velmi přibližnou analogii, neboť víme, že Dilthey měl základní erudici filozofickou kdežto Mareš fyziologickou, a Ebbinghaus byl na rozdíl od Krejčího neúnavný experimentátor. Kromě toho by bylo třeba k analýze duelu Mareš versus Krejčí připojit třetí pozici, a to Rostohara.

2. Badatelské priority

Ústředním tématem Rostoharova celoživotního badatelského úsilí je nepochybně představa, **aktuální geneze představy**. Zjišťujeme, že na otázku vývoje představ na základě vnímání barevných kvalit se M. Rostohar zaměřil již před první světovou válkou během svého působení v Praze. Dosvědčuje to řada článků uveřejněných v *Biologických listech* a v *Lékařských rozhledech* již v r. 1914. Po svém příchodu na Masarykovu univerzitu v r. 1924 Rostohar podržuje téma "vývoj představy" ve svém badatelském zaměření jako jeden z klíčových problémů. Krystalizaci jeho pojetí vývoje představy můžeme dále dobře sledovat v textu jeho sdělení na III. sjezdu Společnosti pro výzkum dítěte v r. 1927 v Praze.

Se zřetelem k tomu se v tomto příspěvku pokusíme odpovědět především na čtyři otázky:

1. O která teoretická východiska se opíralo empirické zkoumání představ M. Rostohara, případně jeho spolupracovníků, soustředěných kolem brněnského Psychologického ústavu a časopisu *Psychologie*?
2. Lze označit nějaké specifikum ve výsledcích Rostoharova zkoumání představy?
3. Jaký ohlas měly výsledky prací z tohoto okruhu doma a v zahraničí?
4. Které z výsledků a závěrů těchto výzkumů jsou stále platné a podnětné také dnes pro moderní interfunkční pojetí představy v kontextu mentální reprezentace?

Jestliže se v třicátých letech nedostalo výsledkům pečlivých zkoumání tohoto badatelského seskupení náležitě pozornosti (tím méně uznání) v Praze, souvisí to s diametrálními rozdíly mezi Rostoharem, experimentálním psychologem par excellence, a pražským profesorem Františkem Krejčím, pozitivisticky orientovaným psychologem vědomí, který měl nedůvěru jak k introspekci, tak k experimentu.

Představou rozumí Rostohar "názorné uvědomení si obsahu dřívějších vjemů". Optická představa není po prvním vnímání (Rostohar píše po prvním "dojmu", jak se tehdy říkalo; česká terminologie mu však působila celý život nesnáze) hotová, není dokonale vyvinutá, nevystihuje vjem, není koincidenční s původním názorem. Výsledky svého zkoumání uveřejnil v několika publikacích. Úspěchem bylo nepochybně přijetí obsáhlé části Rostoharovy práce k uveřejnění v předním časopise té doby, v *L'Année psychologique: L'évolution de la représentation visuelle partir de l'impression initiale* v roce 1930. Zde se Rostohar věnuje zkoumání vzniku představy a změn, kterými prochází představa od okamžiku původního vjemu. Sleduje aktuální genezi představy, věkové i interindividuální rozdíly. Z výsledků získaných při analýze následných reprodukcí složitých barevných geometrických předloh, které předkládal dětem různého věku i dospělým, vyvodil Rostohar tři **představové typy**:

a) typ **kumulativní**, u něhož se představa vyvíjí jakoby z nahodilého prvku, kolem něhož se navrší další části podnětové struktury, b) typ **vůdčího motivu**, u něhož představování vychází jakoby z jádra struktury, c) typ **obrysový**, u něhož

iniciální představa zachycuje celou strukturu v kontuře a pak ji vyplňuje a zpřesňuje.

Po odstupu 40-60 let jsme opakovali zkoumání představ pomocí analogických metod v několika diplomových pracích a mohli jsme potvrdit existenci Rostoharových prototypů.

V návaznosti na uvedenou Rostoharovu práci zkoumala jeho asistentka, později docentka Ludmila Kolářiková (1933) "vývoj představy z názoru u dívek školního věku", užívajíc Rostoharovu metodu, a to reprodukci statických geometrických obrazců. Potvrdila v podstatě výsledky, k nimž dospěl Rostohar, ale šla v rozpracování otázek spadajících do souvislostí mentální reprezentace, jak se nyní chápe, mnohem dále. Rovněž tehdejší docent, později profesor Vilém Chmelař rozpracovával v řadě svých prací Rostoharova témata. Činil tak nezřídka precizněji a obsažněji než jejich iniciátor. To platí také o jeho zkoumání vývoje představy z optických "dojmů" z r. 1938. Chmelař v něm rozšířil původní metodu zkoumání a ke statickým podnětům připojil také dynamické optické podněty včetně kresleného filmu.

Při srovnávací analýze výsledků, k nimž dospěli při zkoumání představ brněnští badatelé (Rostohar, Kratina, Chmelař, Konečný, Kolářiková, Pejhovský aj.) v období mezi dvěma světovými válkami, dospějeme k závěru, že tyto výzkumy lze řadit k nejlepším domácím pracím té doby. Rostoharovy práce byly navíc kladně hodnoceny také v mezinárodním časopise *Psychological Abstracts* (P. Ranschburg) a reprezentovaly brněnskou psychologii na sjezdech Společnosti pro výzkum dítěte, zejména na V. sjezdu (prvním slovanském), který se konal r. 1934 za předsednictví prof. Rostohara v Brně, i na dalším sjezdu 1937 v Lublani. I když ovšem zkoumání vývoje představ nebylo zdaleka jediným tématem Psychologického ústavu, bylo to přece jen téma, které vedlo k dlouhodobému zaměření badatelského úsilí členů a spolupracovníků ústavu i studentů. V řadě těchto prací se setkáme s přístupy a závěry, které s velkým předstihem předjímají moderní zkoumání poznávacích procesů v kontextu nového paradigmatu: v rámci mentální reprezentace.

3. Učitelské působení

Jako vysokoškolský učitel navozoval Rostohar u svých posluchačů jistotu o spolehlivém základu poznatků vědecké psychologie, o možnostech rozvíjet tyto poznatky experimentálně, ale také o aplikovatelnosti těchto poznatků. Vždyť sám navštěvoval školy i průmyslové závody. Nebyl subjektivistou, ale přesvědčil své

studenty o nezbytnosti vycházet z **empirie**. Nebyl chodícím naučným slovníkem, ale profesorem ve vlastním smyslu slova. Profesor není v etymologického smyslu slova pouze učitelem, ale vyznavačem pojetí, které studentům předkládá. Takový byl profesor Rostohar. Vyznavač empirie, celosti a experimentování - to by snad bylo nejvýstižnější epiteton ornans pro M. Rostohara. Pro některé jeho žáky to bylo současně také epiteton constans. Dovedl studenty získat, ba i nadchnout pro tři věci: 1. pro celostní přístup ke zkoumání psychických jevů, 2. pro experimentování, 3. pro kritické hodnocení. Jako pozoruhodné se jevilo nám, studentům, jeho zdůraznění, že psychologický experiment vznikl z podnětů J. E. Purkyně; měl patrně na mysli jeho první práce z roku 1819 a 1825.

V době Rostoharova působení na Filozofické fakultě MU zajišťoval každý učitel dva i více předmětů. Přednášky mívaly větší hodinový rozsah než nyní. Například v r. 1947 jsme zapisovali Rostoharovu obecnou psychologii v rozsahu 5 hodin týdně a k tomu 2 hodiny cvičení pro pokročilé. Kromě toho současně vypisoval také psychologii strukturální (to znamenalo celostní a tvarovou) a sociální. Přednášel vždy s osobním zaujetím. Nebyl sice vždy natolik jasný v literatuře jako jeho mladší kolegové, ale vždy zaujímal stanovisko. Při přednáškách z vývojové nebo sociální psychologie občas s láskou vzpomínal na svou matku a na své sourozence. Semináře měly u Rostohara naprostou prioritu. Teprve absolvování prosemináře a zkoušky umožňovalo návštěvu semináře. K rituálu v té době patřilo, že Rostohar, muž robustní postavy, usedl na "svou" židli s opěradly, po jeho boku doc. Kolářiková a prof. Chmelař. V seminářích bylo potěšením slyšet osobité názory, kritická hodnocení a jadrné formulace prof. Rostohara, pohotové asociace a opatrné formulace Chmelařovy a přitom sledovat empatickou apercepci situací Ludmily Kolářikové. Ruku v ruce s robustní konstitucí byla Rostoharova pevnost názorů, ba neústupnost i určitá autoritativnost, která však vadila patrně více učitelům než studentům. Dovedl být velmi britký a některá jeho rčení v rodném jazyku byla srozumitelná jen zasvěceným. Jeho lidské vztahy však byly vždy zcela průhledné; každý u něho věděl, na čem je. Vztah ke studentům, kteří měli opravdový zájem o obor, byl příkladný. Když odcházel jeden z posluchačů, který obětavě pracoval jako knihovník, Rostohar měl slzy v očích.

Legendární opičák Pepek, s nímž Rostohar prováděl řadu experimentů, se častěji objevoval v Rostoharových glosách i ve vzpomínkách pamětníků. Žel, nepřečkal do r. 1945. Nebyl zřejmě tak zcela nezákladný, asistentku dr. Kolářikovou kousl do ramene. Když Rostohar přijímal návštěvníky s opičákem v náručí, Pepek reagoval na některé výrazně negativním afektem. Při vzácné návštěvě prezidenta T. G. Masaryka v Psychologickém ústavu v roce 1928 musel opičák zůstat pro

jistotu v zákulisí. Dle svědectví R. Konečného, tehdejšího asistenta-volontéra, Rostohar předvedl prezidentovi jeden ze základních přístrojů pro zkoumání v oblasti vnímání: tachistoskop.

Po komunistickém puči 1948 někteří z Rostoharových žáků emigrovali, někteří byli v roce 1949 vyloučeni ze studia (na základě verdiktu studentské komise tvořené čerstvými straníky). V následujícím období chyběla brněnské psychologii Rostoharova pevná ruka. Další proměny psychologie na Filozofické fakultě byly předznamenány taktikou "abychom nenarazili". To už byl troud Rostoharova bohatýrského působení. Když navštívil Brno v r. 1957, vyjádřil sice potěšení, že se mohl setkat se svými někdejšími spolupracovníky a žáky, ale nepochybně zachytil atmosféru té doby. Bylo to patrné z toho, koho pak v r. 1964 při příležitostném setkání na kongresu aplikované psychologie v Lublani vzkázal pozdravovat.

Rokem 1950 začíná ve Slovinsku třetí budovatelská etapa M. Rostohara. Tehdy 72letý, zakládá psychologický ústav na lublaňské univerzitě. Přednáší, vydává další učební texty, píše monografie, experimentálně zkoumá prožívání filmu u adolescentů. Za své zásluhy obdržel r. 1958 vysoké státní vyznamenání: Řád I. stupně.

4. Brněnská psychologická škola

Jestliže lze vůbec hovořit o nějaké české psychologické škole, pak na prvním místě přichází v úvahu škola Rostoharova, jak se v Brně zformovala v třicátých letech. Měla uznávaného reprezentanta a jednotnou koncepci, jejímž specifíkem bylo **zkoumání aktuální geneze** duševních procesů, jejímž východiskem bylo celostní pojetí **zkušenosti subjektu**, a preferovanou metodou byl **experiment** - od laboratorního až po sociální. Přes rozdílnost názorů Rostoharových spolupracovníků, většinou vyhraněných vědeckých osobností (F. Kratina, V. Chmelař, R. Konečný, L. Kolářiková, E. Pejhovský, J. Burjanek, J. Vaněk aj.) všechny spojovala snaha o udržení odborné úrovně časopisu *Psychologie* a reprezentace brněnské psychologie na mezinárodních sjezdech. Rostohar neměl pečlivost a vytrvalost Chmelařovu při realizaci experimentálních záměrů ani formulační preciznost Kratinovu, ale předčil oba invencí a silou přesvědčení. Byl nepochybně novátorem. Chmelař - ač realizoval mnohé Rostoharovy náměty - byl svým pozitivistickým zaměřením bližší F. Krejčímu, který byl hlavním oponentem Rostohara. V jedné z recenzí Krejčí označil Rostoharovu psychologii za nemožnou; Rostohar opět polemicky vystupoval proti snahám Krejčího o zpřirodověděčení psychologie a proti jeho atomizujícímu pojetí.

V nové etapě rozvoje psychologie na fakultách Masarykovy univerzity i v Psychologickém ústavu ČAV v Brně by tento příspěvek neměl být pouze pohledem do minulosti, ale také podnětem k úvaze o tom, na které tradice Rostoharovy školy by bylo dobře navázat. Domníváme se, že důraz, který klademe v posledních letech v Psychologickém ústavu FF MU na princip **integrace** ve všech oblastech zkoumání i výuky, je v linii hodnot této tradice.

Literatura

- Babák, E.: Tělověda I, II. Praha, 1924 J. Laichter.
- Brožek, J.: Hoskovec, J., 1993, K historii předmětu a pojmu objektivní psychologie, *Čs. psychologie*, XXXVII, 2, 1993, 161-163.
- Fischer, J. L. (red.), 1921, Cyklus přednášek o lidské duši. Praha, B. Kočí.
- Chmelař, V., 1938, Vývoj představy děje z optických dojmů, *Psychologie (Časopis pro teoretickou a užitou psychologii)*, 4, 4, 191-266.
- Kolářiková, L., 1933, Vývoj představy z názoru u dívek školního věku. Pátý sjezd (slovanský) pro výzkum dítěte v Brně, 274-279.
- Müller-Freienfels, R., 1937, *Psychologie přítomnosti*. Přel. R. Konečný. Praha, J. Laichter.
- Rostohar, M., 1914, Experimentální zkoumání o reprodukci barevných kvalit, *Biologické listy* 3, 1, 29-139, 214-225. *Lékařské rozhledy* 21, 3, 321-331, 406-416.
- Rostohar, M., 1928, *Studie z vývojové psychologie I*. Brno, Spisy FF MU.
- Rostohar, M., 1937, O psychologické pojetí představy, *Psychologie*, 3, 1, 1-16.
- Rostohar, M., 1950, *Psychologie jako věda o subjektivní skutečnosti*. Brno, Společnost pedagogického musea. (Zde jsou další odkazy na práce Brněnské psychologické školy.)
- Švancara, J., 1991, Historické perspektivy brněnské psychologie, *Sborník prací FF BU*, I 25, 7-22.
- Švancara, J., 1991, Mihajlo Rostohar - tradice brněnské školy. *Čs. psychologie*, 35, 2, 168-170.
- Švancara, J., 1993, *Geneze systémů empirické psychologie*. Brno, FF MU.

Mihajlo Rostohar als Forscher und Lehrer

Josef Švancara

Prof. Dr. Mihajlo Rostohar, geboren 1878 in der Nähe von Ljubljana, studierte Medizin, Philosophie und experimentelle Psychologie an der Universität Wien und Graz und promovierte 1905 in Wien. Nach einem Studienaufenthalt in Leipzig bei Wilhelm Wundt schuf er in Prag aus eigenen Mitteln ein experimentalpsychologisches Laboratorium. Im Jahre 1926 gründete er das Institut für Psychologie an der Masaryk-Universität in Brno. Im Jahre 1934 wurde er zum Dekan der Philosophischen Fakultät gewählt. Er schuf eine originelle Ganzheitstheorie. Seit 1935 redigierte er die erste tschechische fachpsychologische Zeitschrift "Psychologie". Sein Institut war mit vielen Apparaturen ausgestattet, die dem guten Niveau europäischen psychologischen Laboratorien jener Zeit gleichgestellt werden konnten. Nach dem kommunistischen Putsch in der Tschechoslowakei im Jahre 1948 blieb Rostohar in Slowenien und gründete das Psychologische Institut an der Universität in Ljubljana, wo er noch mehrere Jahre tätig war. Hier starb er 1966.

Forschungsrichtung: aktuelle Genese der Vorstellung, experimentelle Methodologie.

Hauptwerke: Entwicklungspsychologische Studien I. (tschechisch, Brno, 1928), Psychologie als Wissenschaft von der subjektiven Wirklichkeit (tschechisch, Brno, 1950).

Učitel a jeho žák (Vzpomínka na prof. Chmelaře)

Josef Viewegh

Psychologický ústav AV ČR, Veverí 97, 602 00 Brno

Vzájemný vztah učitele a žáka bývá častým a vděčným předmětem různých oslavných vzpomínek. Na učitele (a nemusí to být vždycky školský učitel) se vzpomíná jako na onu osudem poslanou bytost, která mladému člověku např. vnukne lásku k oboru nebo nějakým způsobem postrčí váhavou životní lodičku do středu dravého proudu - a ta lodička přes veškerou nepřízeň vnějších okolností neutone, nýbrž dopluje k cíli ... Psycholog dobře ví, kolik existuje - vedle změřitelné a zvažitelné faktické stránky vlivu - skrytých, zdánlivě iracionálních i paradoxních faktorů, které vztah učitel-žák spoluvytvářejí. A snad právě tyto faktory působí na žáka rozhodujícím způsobem.

Prof. Chmelaře jsem znal od svých vysokoškolských studií, tedy přes třicet let. V roli žáka jsem byl za ten dlouhý čas nescíslněkrát, a to v nejrůznějších věkových obdobích. Pan profesor zkoumal moje psychologické vědomosti jako vysokoškolský učitel, jako předseda zkušebních komisí, ustavených pro nejrůznější účely, kladl mi otázky jako vedoucí pracoviště (např. než napsal svoje "imprimatur" na rukopis posílaný do tisku), obracel se na mne s dotazy při nespočetných osobních konzultacích, na pracovních seminářích, na konferencích ... Kupodivu jsem však ani při zkouškách neměl před prof. Chmelařem pocity trémy a trapnosti. Prof. Chmelař mi vždy připadal - a nikoli pouze v roli examinatora - jako jakýsi moudrý Creator, který ví, jak jsou lidé a věci uděláni ve své nejvlastnější podstatě, a který proto případné nedostatky, prohřešky a disharmonie nahlíží s chápajícím nadhledem; opravuje sice, poučuje, někdy pokárá, nikdy se však nerozčiluje, nikdy se nesnaží žáka pokořit, škodolibě jej překvapit v jeho nedostatečnosti, neukazuje mu svoji převahu. Vždyť ví, že nedostatky a zvlátnosti patří k řádu světa a že je úkolem člověka, aby trpělivě pracoval na jejich odstranění... Snad z tohoto moudrého nadhledu pramení onen známý mentálně-hygienický postoj, který prof. Chmelařovi každý záviděl, životní devíza přáteli často citovaná a s profesorem Chmelařem už nerozlučně spojená - totiž, že "každý má vědět, co má dělat". Planě se nerozčiluje nad vlastnostmi a projevy lidí a nikomu také nevnučuje svoji míru, svoje pravítko...

Musím s lítostí konstatovat, že jsem patrně splňoval pravý opak toho, co by si asi pod pojmem "svého žáka" prof. Chmelař představoval. Neznám však mimo prof. Chmelaře člověka, který by přistupoval ke svému "prototypu" s vět-

ším lidským a pedagogickým taktem. Kritizoval, oponoval, ale současně až úzkostlivě respektoval individualitu druhého. Takového jsme prof. Chmelaře poznal už jako student, když jsme svými "koncepty" a návrhy z psychologie umění podroboval jeho trpělivost značné zatěžkávací zkoušce. Ke své cti musím dodat, že mi bylo pana profesora úpřímně líto, že jej osud obdařil takovým "žákem". Když prof. Chmelař zjistil, že na své tematické orientaci tvrdošijně setrvávám i při volbě diplomové práce (tehdy se psychologii umění tolik nepřálo jako dnes; přinejmenším byla považována za něco exkluzivního), se zasvěcenou poučeností a překvapivým vcítěním poskytl zelenému začátečníkovi několik zásadních a originálních podnětů a rad.

Po letech - shodou různých okolností - po vývoji jakoby ve spirále ocitl se "žák" před zkoumavým pohledem svého učitele znovu, nyní co by nový pracovník před vedoucím akademického pracoviště. "Žák" s lítostí, ale zcela realisticky odhadoval, že prof. Chmelařovi nastane nové (vlastně staronové) trápení. A nemýlil se. Prof. Chmelař se opět projevil jako bystrý posuzovatel a kritik. Nikdy však nezlomil hůl nad neústupností, s jakou "žák" trval na svých návrzích a výzkumných plánech; trpělivě namítal, opravoval - a pomáhal ... Plynula léta a učitel a jeho "žák" si na sebe zvykli. Snad se uplatnil učitelův moudrý názor, že každý má vědět, co má dělat - a že tedy každý si za svůj vědecký růst a svoji budoucnost odpovídá sám.

Jednoho dne se udála zdánlivě drobná, nepatrná příhoda. Potkali se na tiché chodbě pracoviště učitel a jeho "žák". Hovořilo se o Janáčkově kvartetu, jehož vystoupení oba nedávno vyslechli. Na závěr rozmluvy se prof. Chmelař překvapivě vyznal ze své lásky k umění. Z hlediska přímo programové cudnosti a plachosti ve všem, co souvisí s oblastí soukromou a osobní, bylo toto vyznání něčím zcela mimořádným a neobvyklým. "Celý věk jsem se zabýval vědou, ale bez umění si život nedovedu představit. Nakonec ze všeho na světě je nejcennější umění ..." To byla poslední slova, než rychle a tiše zmizel - snad pouze s nepatrným nádechem zmatku - ve dveřích své pracovny. "Žák" zůstal stát na chodbě v ohromení nad tímto vyznáním. Nemohl jinak než chápat je - a chápe je tak dodnes - nejen v jeho skutečném významu, nýbrž i jako velmi milé, lidsky hřejivé upozornění, že učitel kolísající lodičce svého "žáka" přes veškeré kritické námitky vždycky držel palce.

Nikdy jsem se výzkumně nezabýval centrální tematikou prof. Chmelaře - psychologickými otázkami pozornosti a vnímání; primárně nejsem dokonce orientován ani na experimentální psychologii. A přece jsem se tehdy na ztichlé chodbě stal v jakémsi vyšším smyslu žákem prof. Chmelaře.

*) Přetištěno z Čs. psychologie, roč. 26, 1982, č. 6, s. 502-503.

Ludmila Kolářiková - nezapomenutelná osobnost brněnské a olomoucké psychologie

Jarmila Koluchová

Slavné jubileum šedesáti let psychologie na Masarykově univerzitě je pobídkou nejen pro hodnocení jejího odborného přínosu, nýbrž i pro připomenutí těch, kdož se podíleli na utváření tohoto významného pracoviště. Vráťím se ve svých vzpomínkách do doby, od níž uplynulo neuvěřitelně rychle téměř padesát let. Naše generace si snadno a ráda ono období poválečného nadšení vybaví, ale pro dnešní studenty a mladé psychology je to však doba značně vzdálená, historie s nezřetelnými obrysy. Starším i mladším se pokusím přiblížit osobnost, kterou jsem měla možnost blíže poznat a které si hluboce vážím. Je to paní docentka PhDr. Ludmila Kolářiková, nar. 17. 12. 1909.

Poznala jsem ji v r. 1947, kdy jsem začala studovat na olomoucké Filozofické fakultě obor filozofie - čeština. Tehdy vznikalo na obnovené Palackého univerzitě první a dlouho jediné psychologické pracoviště, Psychologický ústav, pod vedením paní docentky, kterou pro Olomouc získal první rektor, prof. PhDr. J. L. Fischer. Za krátkou dobu si paní docentka vytvořila pozici uznávané odbornice a oblíbené učitelky. Na její přednášky jsme chodili ze zájmu, byly vždy pečlivě připravené, náročné i poutavé. Odborné studium psychologie tehdy ještě neexistovalo, psychologické disciplíny jsme studovali v rámci filozofie a studenti jiných oborů jako součást přípravy k učitelskému povolání. I ti však navštěvovali přednášky a semináře paní docentky ve větší míře, než jim ukládala povinnost, ona prostě přitahovala mladé lidi svým odborným zanícením i upřímným zájmem o naše soukromé osudy. Dnes, kdy se rozvíjí psychologické poradenství pro vysokoškoláky, si stále více uvědomuji, že ty rozhovory paní docentky s jednotlivci či s malými skupinami byly vlastně nevyhlašovaná, ale velmi účinná poradenská činnost. Od druhého ročníku jsem u ní pracovala jako pomocná vědecká síla a pod jejím vlivem zrálo mé rozhodnutí věnovat se psychologii. Být "pomvědou" tehdy znamenalo být na ústavu denně, dělat vše, co bylo třeba, ze všeho se poučit a nést aspoň malý díl zodpovědnosti. Paní docentka měla zpočátku jen jednoho asistenta, dr. Slávka Šišáka, na kterého vděčně vzpomínáme jako na staršího přítele a rádce a věrného přítele a pomocníka paní docentky. Při své práci na ústavu jsem poznala dobře dny naplněné prací až do noci, vždyť svůj týden dělila paní docentka mezi Brno a Olomouc. Měla u

nás vysoký pedagogický úvazek, budovala knihovnu a laboratoř, byla často žádána o přednášky, organizovala různé kurzy pro učitele a při tom všem připravovala koncepci odborného studia psychologie a tehdy zcela ojedinělého vysokoškolského studia učitelek mateřských škol. Obojí se za její neúnavné péče podařilo uskutečnit ještě za jejího olomouckého působení. Nečiním si nárok na zhodnocení její práce na Univerzitě Palackého jako zakladatelky Psychologického ústavu a první zdejší docentky psychologie. Chci jen bez patosu, zcela věrně a jistě neúplně připomenout její odborné, pedagogické a lidské kvality, jak jsem je vnímala jako studentka. Obdivovali jsme šíři jejich znalostí a zájmů. Ovládala dobře klasické i moderní jazyky, znala řeckou filozofii, starší i současnou psychologickou literaturu, zasvěcovala nás do psychologického výzkumu, hlavně vývoje dětí. Byla na nás náročná a důsledná, vedla nás k adekvátnímu sebepojetí a k vytváření hierarchie hodnot. Vážili jsme si jí pro její morální kvality, pro zásadovost a čestnost, což nebylo v té době - po roce 1948 - samozřejmé ani lehké. V seminářích i v neformálních rozhovorech nás učila vést plodný dialog, nikdy nenadřazovala své přesvědčení a názory, každého pozorně vyslechla s nepředstíranou úctou k naší pomaturitní dospělosti, ale i s notnou dávkou trpělivosti a pochopení naší lidské nezralosti.

Odcházely jsme z fakulty současně, v r. 1951. Já jsem dokončila studium, ona odcházela do Brna, aniž byla její práce na olomoucké univerzitě doceněna. Měla ještě dojíždět jako examinátorka k rigorozům z psychologie, ale i tohoto úkolu byla "zproštěna", mě již v lednu 1953 nezkoušela. Když jsem ji krátce nato jela navštívit, nečekalo mě jako jindy útulné prostředí její svobodárny na Úvozu, ale nemocniční pokoj. Signály dosti vážné nemoci ji však netrápily tolik jako zhoršující se situace na fakultě pro její nekompromisní postoje. Nemoc se ohlašovala stále častěji, její křehký organismus podivuhodně odolával a její zájem o lidi i její moudrá a laskavá vstřícnost jako by se jejím utrpením násobily.

Paní docentka navštěvovala také schůzky kroužku klinických psychologů, což bylo zcela neformální sdružení, vzniklé kolem roku 1954 při katedře psychologie na FF v Brně. Vedl jej prof. PhDr. Robert Konečný, CSc., další vynikající brněnský vysokoškolský učitel a jeden z několika předválečných klinických psychologů. Několikaletá činnost tohoto kroužku není asi nikde dokumentována, mnozí jeho účastníci již nežijí. Dnešní psychologové mladšího a středního věku si stěží dovedou při současné nabídce školících akcí, literatury a zahraničních kontaktů představit, jak jsme překládali a opisovali testové metody, debatovali o závažnosti interpretace nálezů, jak jsme si družně pomáhali a půjčovali literaturu, o které nebylo možno oficiálně mluvit, tím méně ji citovat.

Dětská klinická psychologie se tehdy začínala formovat a prosazovat především na pedopsychiatrických a pediatrických pracovištích. Na schůzkách našeho kroužku jsme se jí také věnovali a využívali teoretických východisek vývojové psychologie, která měla v Brně dobré tradice jak ve výzkumu tak v aplikaci v poradenské praxi; dovolím si v této souvislosti připomenout alespoň prof. Chmelaře, doc. Kolaříkovou, prof. Konečného a prof. Švancarů.

Paní docentka se snažila přes všechny potíže zdravotní i existenční sledovat psychologické dění. Podle jejích vlastních slov pro ni bylo např. velmi povzbudivé setkání českých a slovenských psychologů v říjnu 1957 ve Smolenicích, kde se připravovalo založení Československé psychologické společnosti. Setkala se tam se svými bývalými žáky, radovala se z jejich uplatnění a pokroků, dovedla kriticky zhodnotit i poradit.

V r. 1960 musela z fakulty odejít, stala se předčasně a proti své vůli důchodkyní. Tu poslední smutnou etapu jejího života znají podrobněji její brněnští přátelé. Velmi ráda se začtu do jejich dopisů z té doby. Neubránila se sice zklamání, prožívala chvíle smutku, ale její hluboká víra jí dávala hojivou naději, že existuje vyšší, absolutní spravedlnost. Její víra byla i tehdy činorodá; chtěla být blízko lidem a dokonce, ač sama pomoci potřebná, druhým pomáhat a rozdávat útěchu. Když jsem ji doprovodila po brněnském psychologickém sjezdu v r. 1966 do jejího bytu, byla plná nadějí, že se bude moci vrátit ke své milované práci na fakultu. Než se tam mohla vrátit, znovu těžce onemocněla. I na nemocničním lůžku v nemocnici U Sv. Anny na Pekařské ulici bývala laskavá, vyrovnaná, s neutuchajícím zájmem o blízké lidi. Setkaly jsme se tam naposledy asi měsíc před její smrtí. Do kostela na Starém Brně se s ní přišly rozloučit zástupy, byl to tichý hold statečné čestné ženě. Následující den, 27. dubna 1968, byla pochována na hřbitově ve svých milovaných Drysicích. Bylo nás tam opět mnoho, snad každý jí měl za co děkovat. Děkovat jí máme za mnohé i v odstupu let. Její zásluhou byly položeny téměř před půl stoletím základy odborných i přátelských vztahů mezi psychology obou moravských univerzit, které se dále rozvíjely. Přejme si, aby tomu tak bylo i nadále.

Paradox osamocenosti: Ferdinand Kratina (1885 - 1944) - zakladatelská osobnost moderní české psychologie

Josef Viewegh

Psychologický ústav AV ČR, Veverí 97, 602 00 Brno

Věkově starším psychologům je známo, že základy moderní české psychologie byly položeny v Brně. V roce 1924 vznikla v Brně z iniciativy prof. M. Rostohara psychologická laboratoř (v rámci Fyziologického ústavu lékařské fakulty), o dva roky později byl pak zřízen samostatný Psychologický ústav na Filozofické fakultě nově zřízené Masarykovy univerzity. Ústav byl orientován jednoznačně experimentálně v úzké návaznosti na vývojovou a pedagogickou psychologii.

V roce 1935 byl v Brně založen (rovněž z iniciativy prof. Rostohara a jeho spolupracovníků) první odborný psychologický časopis "Psychologie". Časopis vycházel v letech 1935 - 1941, po přerušení v době války pak v poválečném období 1946 - 1950. V redakční radě časopisu a mezi pravidelnými autory příspěvků se objevují zakladatelské osobnosti moderní české psychologie: M. Rostohar, V. Chmelař, Ferd. Kratina spolu s další generační vlnou tehdy mladých psychologů R. Konečným, L. Kolářikovou a E. Pejhovským.

Pro dnešní mladé psychology jsou tyto zakladatelské individuality většinou pouhými jmény; mladá generace je převážně situuje mlhavě a tápavě nejen časově, nýbrž i místně. Ti zvědavější si mohou zalistovat ve starších ročnících Československé psychologie či dokonce ve zmíněné předválečné "Psychologii". Najdou zde nejen odborné hodnotící studie, nýbrž i řadu osobních vzpomínek pamětníků na prof. Rostohara, prof. Chmelaře, doc. Kolářikovou, prof. Konečného a další. O doc. F. Kratinovi však hodnotící studie i vzpomínky pamětníků zcela chybí. Skutečnost tím podivnější, že Ferdinand Kratina dodnes k odborným psychologům i ke studentům živě a inspirativně promlouvá svým dílem, zejména vynikající učebnicí "Psychologie" z roku 1947. Jak tento fakt přímo "dokonalého" opomíjení vysvětlit?

Vnější osudem (poměrně brzkou a náhlou smrtí) se F. Kratina podobá jinému brněnskému vědci, filozofu prof. Vl. Hoppovi (1882 - 1931). M. Rostohar, V. Chmelař a další ze zakladatelských osobností naší moderní psychologie se naopak dožili vesměs vysokého věku, což také přispělo k publikování jubí-

lejších hodnotících a vzpomínkových článků o nich. O F. Kratinovi vyšel - dva roky po Kratinově smrti - pouze stručný nekrolog v čas. Psychologie (roč. 9, 1946, č. 3-4), podepsaný redakcí časopisu.

Existuje však ještě jedna eventualita, jak vysvětlit zmíněný paradox. Kratina byl orientován, oproti svým empiricky zaměřeným kolegům, jednoznačně teoreticky. Toto zaměření se ostatně výslovně konstatuje v nekrologu: "... měl větší sklon k synthetickým pracím než k experimentálnímu bádání." Kratina chápal tehdy dominující celostní hledisko v psychologii jako východisko k syntetičtějšímu pohledu na duševní život, nikoli pouze jako metodologické vodítko experimentálních výzkumů. Kriticky se zabýval psychoanalýzou, typologií, eidetickou vlohou u mládeže, osobností a dalšími tématy, která dalekosáhle překračovala úzce pojatou metodologii celostní a tvarové psychologie. Dokazuje to např. zásadní studie "Celostní hledisko v psychologii myšlení a chtění" z roku 1935 a již zmíněná učebnice "Psychologie". Z jakési rozpačité stručnosti nekrologu i z faktu, že nikdo z tehdejších kolegů a spolupracovníků nenapsal o Kratinovi hodnotící studii, by se dalo vysuzovat, že Kratina svým vědeckým vývojem a syntetizujícím teoretickým záběrem svého díla se stále více vzdaloval koncepci Psychologického ústavu i časopisu "Psychologie". Možná k této situaci přispěla i Kratinova katolická orientace. Potom přišla válečná léta, na jejichž sklonku Kratina umírá. V poválečném období, po komunistickém puči, byl "paradox osamocenosti" dovršen. Kratina byl zařazen mezi "idealistické" představitele historicky už "překonané" celostní a tvarové psychologie. Tak bylo doc. Ferdinandu Kratinovi souzeno, aby působil svým problémově hutným a podivuhodně stále podnětným dílem (zejména na první poválečnou generaci psychologů), ač oficiálně vědecky nedoceněn a lidsky zcela neznám.

A přece se nám v současné době podařilo tento začarovaný kruh Kratinovy osamocenosti prolomit. V Brně žije dcera doc. Ferdinanda Kratiny, historička umění PhDr. Vlasta Kratinová, CSc. Laskavě se uvolila napsat o lidském i vědeckém profilu svého otce zasvěcenou vzpomínku.

Vzpomínka

Vlasta Kratinová

Můj otec se narodil 7. 5. 1885 v učitelské rodině v Brně - Obřanech. Později byl jeho otec přeložen na obecnou školu do Brna, kde tatínek navštěvoval klasické gymnasium a r. 1903 maturoval. Na Karlově universitě studoval v letech 1903/4 - 1907/8 filologické obory, němčinu a franštinu. Aby si tyto jazyky osvojil, absolvoval jeden semestr na universitě v Mnichově a prázdniny let 1911 a 1913 v Paříži. Vedle filologických disciplín měl v Praze zapsány přednášky z filosofie, a to u prof. Masaryka, Hostinského, Krejčího a Drtiny. Absolvoval též psychologický seminář u prof. Čády.

Roku 1908 začal učit na reálce v Kroměříži, kde působil (s přerušením válečných let, kdy byl na ruské a pak italské frontě) do roku 1919. Následoval jeden rok na gymnasiu v Trenčíně, v Telči a od roku 1921 vyučoval můj otec na st. reálném gymnasiu v Olomouci.

Ve dvacátých letech, kdy byl členem městské rady v Olomouci, se věnoval jednak politické činnosti a osvětě (kandidoval roku 1928 za Stranu práce dr. Stránského), jednak pokračoval ve svém zájmu o psychologii, který roku 1926 vedl k podání disertační práce na Filosofické fakultě brněnské university na thema "Problém o podvědomí duševna v soudobé psychologii". Od té doby byl stále ve styku s Psychologickým ústavem Masarykovy university. Jako profesor na gymnasiu v Olomouci měl příležitost provádět výzkum eidetické vlohy, který vyústil v publikaci "Eidetická vloha u mládeže" (Olomouc 1930). V letním semestru 1930/31 měl studijní dovolenou a pracoval v Psychologickém ústavu university v Lipsku, kde se mu naskytla příležitost nabýt laboratorní praxe. Účastnil se tam praktických cvičení a kursů a pracoval na samostatné práci na thema "Barevné tvary za zeslabených popudových podmínek". Roku 1933 se habilitoval na Filosofické fakultě Masarykovy university pro obor psychologie.

Pro naši rodinu měla habilitace důsledek v tom, že jsme se z Olomouce přestěhovali do Brna. Byl konec našim krásným procházkám po břehu řeky Moravy, pro tatínka to byl také konec turistiky a lyžování v Jeseníkách. V Brně je vystřídal cestu do Beskyd a do Hostýnských hor, ve městě samém pak procházky na Kraví horu - bydleli jsme na Bayerově ulici a Kraví hora byla blízko. Přírodu můj otec potřeboval ke svému životu. Každý týden v neděli jsme chodili

na delší cesty, kde pokračovalo to, čemu mě tatínek učil v Olomouci: vztahu k přírodě. Ale nebyla to jen příroda příměstská, jež ho lákala. Tatínek prodělal ve dvacátých letech také horolezecký kurs v Tatrách, věc na tu dobu jistě neběžnou; po dvě léta pobyl po měsíci ve Francii, v Grenoblu, jednak kvůli jazykovým znalostem, jednak kvůli pohoří Le Dauphiné, které se tyčí nad Grenoblem. Prázdniny jsme trávili (celá rodina, tj. rodiče, maminka a já) v Rychtářově na okraji Dražanské vrchoviny, kde jsme bývali všichni šťastni díky lesu, který vesnici obklopoval. Tatínek tam však neodpočíval. Vezly se s sebou knihy a otec pracoval celé dopoledne a večer, odpoledne jsme chodili do lesa. Vzpomínám, jak mě při těch cestách učil znát květiny, ptáky a hmyz a jak mě učil zpívat - měl hudební sluch, pěkný hlas, ale také vytříbený hudební vkus.

Brno přineslo tatínkovi řadu známých, kteří k nám za ním chodili, nebo se kterými se setkával mimo dům. Jen na některá jména si ještě vzpomínám: doc. Dvořáček, dr. Vaněk, dr. Kříženecký, prof. Ludvíkovský, prof. Klapka, prof. Völker, prof. Zahradníček, prof. Beer, prof. Dostál, dr. Sahánek, dr. Richter.

Z pražských kruhů měl otec nejbližší k prof. Příhodovi, doc. Dratvové a doc. Kovárnovi, se kterými vedl živou korespondenci. Na rodinné návštěvy k nám chodily zejména dvě profesorské rodiny, které se rovněž z Olomouce přestěhovaly do Brna, Večeřovi a Ambrosovi. Tatínek dovedl být příjemný, živý a zábavný společník. S časem uměl výborně hospodařit. Chodil sice během týdne na procházky na Kraví horu a do kavárny číst zahraniční noviny, protože zájem o politiku ho nikdy neopustil, všechen ostatní čas však věnoval studiu a vědecké práci buď v Universitní knihovně nebo doma, a to i po večeři, do doby, nežli šel spát. Nikdy jsem ho neviděla nečinně sedět a zahálet. Na beletrii a poesii, o které měl živý zájem, mu zbýval čas až těsně před spánkem. I v této oblasti se dovedl orientovat, jak svědčí jeho typy nejhodnotnější literatury roku uváděné v anketách Lidových novin.

Brněnská léta byla pro otce, myslím, šťastná. Vrátil se do svého rodného města, dosáhl docentury na fakultě, žil v dobrém manželství se ženou, která měla o jeho práci zájem a sledovala ji. Pocházela z téhož sociálního prostředí jako otec, tj. učitelského. Byla absolventkou Vesny, brněnského českého ústavu pro výchovu dívek, který měl v té době, tj. kolem a po roce 1900, tu nejlepší pověst díky řediteli Marešovi. Dovedla se dobře starat o domácnost a zajišťovala otci bezpečný a klidný domov, takže nebyl od své práce ničím odváděn. A věnoval se jí intenzivně, jak svědčí publikace: Eidetická vloha u mládeže (Olomouc 1930), Studie z tvarové psychologie (Praha 1932), Úvod do celostní a tvarové

psychologie (Praha 1935), Typ a typologie (Praha 1942), Osobnost (Praha 1944) a jeho příspěvky do České mysli, Komenského, Školských reforem, Psychologie, Indexu, Naší doby, Nových škol, Slawische Rundschau, Věstníku pedagogického, Tvořivých škol, Slova a slovesnosti, Vědy a života, Chemických listů, Péče o mládež, Výchovy a školy, Věstníku čsl. profesorů. Přeložil knihu Em. Durkheima Pravidla sociologické metody (Praha 1926), byl autorem psychologických hesel v dodatcích Ottova slovníku naučného a v Pedagogické encyklopedii. Do Lidových novin nepravidelně přispíval od roku 1926 recensemi filosofické a psychologické literatury. Svou literární činnost zahájil (překvapivě) překlady z Chéniera, de Vignyho a Flauberta ve Středě (1912, 1913) a výtvarnickými a literárními referáty v Přehledu (1908, 1909). Kromě přednášek na Filosofické fakultě přednášel otec ve třicátých letech také na Škole vysokých studií pedagogických a na dvouleté Pedagogické akademii v Brně. Za války jezdil do Zlína, do tamní Školy práce (myslím, že se nemýlím v názvu).

Neměla jsem příležitost setkat se s některým z otcových známých, nebo z jeho vysokoškolských posluchačů. Zato jsem se při svém zaměstnání potkala s několika z jeho gymnasiálních žáků z doby jeho profesorování v Kroměříži a pak v Olomouci. Na otce vzpomínali s úctou a sympatiemi, které žáci ke svým profesorům chovají málokdy.

Mně samé nebyl jen otcem, ale také nejlepším přítelem, který mi dokonale rozuměl, na kterého jsem se mohla naprosto ve všem spolehnout, který mi byl záštitou, jistotou a radostí. Byl mi příkladem v píli, odpovědnosti a životním elánu. Obdivovala jsem jeho názorovou pevnost, přímost hraničící někdy až s útočností, jeho odvalu, jeho statečnost a věrnost. Neslyšela jsem od něho jediné slovo malověrnosti, skleslosti a nevíry ani v létech národního ponížení během války.

Byl ctitel presidenta Masaryka a Beneše a přesvědčený demokrat prvorepublikového údobí, jehož životní postoj se promítal také do jeho vztahu k lidem. O politiku se živě zajímal až do konce života; dovedl odhadnout konec a výsledek války, avšak nedočkal se ho, zemřel 14. 12. 1944. Nedočkal se ani vydání své "Psychologie", která vyšla až po válce, roku 1947.

Řádky, které jsem napsala, mohou dělat dojem zidealizovaného pohledu na otcův život; uváděná fakta se však drží skutečnosti. Má osobní vzpomínka je ovšem stará více než půl století. Takto jsem však svého otce viděla a tak ho mám v paměti. Jistě prožil - tak jako každý - řadu trpkých nepříjemností a zklamání, o těch však se mnou nemluvil, ty řešil se svou ženou.

Psychologický úděl Roberta Konečného

Karel Plocek

V roce 1981 ztratilo Brno a s ním celá česká kultura v krátkém sledu dvě významné osobnosti: básníka Klementa Bochořáka, duchovně a lidsky spřízněného s plejádou básnických velikánů Zahradníčka, Demla, ale i Březiny, a psychologa, filozofa, básníka a spisovatele Roberta Konečného. Obě události se mohly jevit bez spojitosti. Kdo by tušil, že něco spojovalo tyto dvě navenek tak rozdílné osobnosti - dětsky plachého, neprůbojného, tichého a františkánsky chudobného Moravana Klementa Bochořáka a energického, činorodého, bojovného a statečného představitele všestranně vzdělané republikánské inteligence Roberta Konečného. A přece tyto tak rozdílné bytosti spojovalo dlouholeté přátelství a zejména společný duchovní svět, v němž pro ně bylo dosti místa. Poznal jsem oba a mohu to dosvědčit.

Chci zde vzpomenout psychologického údělu Roberta Konečného. Jsem hluboce přesvědčen, že anamnesis ve svém původním významu - tj. vzpomínání a přiznání se k něčemu - má v našem životě své významné místo. V zapomínání na minulost - ať v onom bezděčném, jež vyplývá z pohodlnosti či omezenosti duchovního vývoje, nebo v onom orwellovsky d'ábelsky plánovitém - tkví obrovské riziko oddělení od kořenů, z nichž vyrůstá duše jedince i život pospolitosti. V zaujetí prezentistickou životní orientací se zdůrazněním její horizontály, jak tomu bývá v období snadné a přirozené životní expanze nebo životní jednostrannosti s neúplně reflektovanou existencí jedinců i kolektivit, je snadno opomíjena druhá, neméně významná dimenze života, jeho vertikála. Je to ono vrstvení událostí, historie s jejími vlákny souvislostí spojujícími minulé s přítomným a budoucím. Avšak jedině z této vertikály lze odvodit smysl dění a jednání, hodnotu úsilí a práce, směr vývoje. Není náhodou, že teprve protěním horizontály a vertikály vzniká. A symbol kříže a objevuje se kvaternita jako archetypický výraz celosti a úplnosti. Tuto vertikálu, která spolu s horizontálou tvoří teprve plnost života, bych chtěl vzpomínkou na prof. dr. Roberta Konečného a jeho psychologický úděl připomenout. Jsem přesvědčen, že obzvláště dnes může správná anamnesis, ono rozvzpomínání a přiznání se k minulosti, pomoci pročistit atmosféru duchovní ochablosti, pokleslosti a hodnotové konfuze a umožnit těm, kdo vyrůstali po celá desetiletí do kultury orwellovsky skotomizované a života oddělovaného od jeho živoucích kořenů, aby získali pocit jistoty, smyslu a hodnotovou orientaci.

Celý život Roberta Konečného (narozen 23. dubna 1906, - zemřel 15. října 1981) byl nerozlučně spjat s jeho rodným městem Brnem. Získal zde výborné středoškolské vzdělání na klasickém gymnáziu, kde maturoval v roce 1925, a pak i vzdělání vysokoškolské. Upustil rychle od záměru studovat práva na Právnické fakultě Masarykovy univerzity, kde tehdy působili odborníci mezinárodního věhlasu, jakými byli například profesori František Weyr, Jaroslav Kallab a Karel Engliš, jenž mu právě toto studium doporučoval. Zapsal si na Filozofické fakultě téže univerzity studijní obory filozofii, češtinu a němčinu, z nichž později vykonal státní zkoušky. Od počátku svých vysokoškolských studií se však s největším úsilím věnoval psychologii, jež se tehdy studovala v rámci filozofického vzdělání. Měla na Psychologickém ústavu Masarykovy univerzity, prvním toho druhu v Československu (se statutem od roku 1926) velmi příznivé podmínky pro svůj rozvoj. Ústav vedl svérázný Slovinec profesor Mihajlo Rostohar (1878-1966). Ten si hned v prvním ročníku Konečného studií všiml jeho výjimečnosti. Upozornil na sebe seminární prací *Emoce a city estetické*. Rostohar ho učinil od počátku druhého ročníku asistentem-volontérem. V této funkci měl Robert Konečný nejen přístup ke knihovně Psychologického ústavu, v níž byla jeho pracovna, ale zejména možnost živého kontaktu se všemi posluchači fakulty, kteří projevovali o studium psychologie zájem. Měl na ně silný vliv všestranností a hloubkou svých kulturních zájmů i originalitou svého přístupu k psychologii, kterou již tehdy nepojímal jako vědu pouze akademickou, teoretickou, ale také jako odbornou činnost. Realizoval ji v podobě, kterou bychom dnes označili jako případová práce. Ovlivnil v odborném vývoji výrazně mnohé studenty, jak o tom podala svědectví jeho o tři roky mladší kolegyně, pozdější docentka psychologie dr. Ludmila Kolářiková (1909 - 1968).

K dosažení doktorátu filozofie v roce 1930 předložil práci *Julius Zeyer v zrcadle snů*, jež spojila jeho zájem literárněvědný se zájmem psychologickým. Podle Arna Nováka byla tato práce jak "hodnotným obohacením naší chudé monografické literatury dušezkumné, tak cenným přínosem do studia zeyerovského" (cituje Chmelař, 1971). Je to hodnocení lichotivé, když si uvědomíme, co o naší psychologii té doby a její odborné literatuře Arne Novák píše jinde: „Vůbec v nerozsáhlé dušezkumné literatuře české převládá citlivý ozvuk vědecké práce zahraniční nad tvořivou prací původní“. A v téže práci dále říká: "Také působení psychoanalytického učení Freudova, ztlumočeného četnými překlady, omezilo se více na literaturu krásnou, kde se jím inspirovala živě skupina surrealistů, upadajíc přitom do zevšeobecňování a krajností. České monografické práce o Freudovi se zřídka od nadšených parafrází k stanovisku kritickému a svědčí většinou o nevyzrálých úsudcích mladických následovníků

mistrových." (J. Novák, A. Novák, 1939, s. 1563). Stojí za zmínku, že Konečný byl již v počátku třicátých let orientován v psychoanalýze (Novákem zmiňované překlady Freudových děl vyšly vesměs později) a na jeho psychologické studii Zeyera je pozoruhodné zjištění, že tento náš velký básník ve své tvorbě objevil základní principy psychoanalýzy před Freudem.

Zájem o psychologickou teorii i odbornou psychologickou činnost nepustil Konečného ani po odchodu z fakulty na dráze středoškolského profesora. Zavedla ho nejdříve na gymnázium v Tišnově, kde působil v letech 1931 - 1934, a pak na klasické gymnázium v Brně, na němž působil až do svého zatčení nacisty v listopadu 1939. Vedle svého středoškolského pedagogického úvazku pracoval jako odborný psycholog v poradně pro děti Babákovy Společnosti pro výzkum dítěte. Tato společnost, jejímž předsedou se po předčasně zemřelém významném fyziologovi Edvardu Babákovi stal později Mihajlo Rostohar, pořádala interdisciplinární konference s domácí i zahraniční účastí. Velmi se zasloužila o multidisciplinární přístup ke studiu všech aspektů vývoje v dětství a dospívání. Její práce se účastnili význační pedagogové, lékaři, psychologové a sociologové; nechyběl mezi nimi ani Robert Konečný. Komplexní pojetí vtiskl svou účastí i odborné péčí o děti a mládež, kterou v poradně zajišťoval pracovní tým složený z lékaře-psychiatra, psychologa, sociální pracovníce a administrativní síly. Bylo to pojetí na třicátá léta, kdy převažoval psychometrický, respektive psychotechnický manipulativní přístup, později po zásluze pro svou jednostrannost kritizovaný, vysoce prospektivní a v některých ohledech zůstává v péči o dítě, mládež a rodinu ideálem dodnes. O ohlasu Konečného pedagogické a zejména psychologické práce svědčí výmluvně to, že byl na přání Zemské školní rady povolán z Tišnova do Brna, aby zde vedl Studentskou poradnu zemské Sociální péče o středoškolské studentstvo. Poradna vyšetřovala všechny adepty města Brna pro středoškolské studium v 5. třídě obecné školy, u kvartánů pak zjišťovala předpoklady pro další studium nebo ke změně školy či odchodu do praxe. Jako profesor klasického gymnázia byl Konečný současně prvním naším oficiálně schváleným školním psychologem. Podílel se na dalším psychologickém vzdělávání učitelů, vedle středoškolského úvazku měl též přednášky na Pedagogické akademii a na Škole vysokých studií pedagogických.

Robert Konečný byl spoluzakladatelem a spoluredaktorem našeho prvního samostatného odborného psychologického periodika, jež vycházelo pod názvem Psychologie v Brně od roku 1935 do konce čtyřicátých let. Od zájmu o literární psychologii přešel k problémům didaktiky psychologie, otázkám psychického vývoje v dětství a dospívání a jejich praktickým implikacím ve výchově a

vzdělávání a v sociální péči. Nespouštěl ze zřetele rozvoj psychologické teorie, sledoval rozvoj psychologie v zahraničí a srovnával ho s poměry u nás, jak o tom svědčí doslov v jeho překladu knihy Richarda Müllera-Freienfelse *Psychologie přítomnosti*, jenž vyšel v Laichtrově nakladatelství v roce 1937 a zůstává dodnes cenným zdrojem pro studium dějin moderní psychologie. Výstižně zde poukázal na paradoxní situaci naší psychologie, v níž na stanovisku mechanisticko-přírodovědném, ústícím do psychologie jako vědy o duši bez duše, stál filozof František Krejčí, česká obdoba německého Wilhelma Wundta, a na protikladném stanovisku vitalisticko-duchovědném stáli přírodovědci - fyziologové Mareš a Babák.

Od odborné psychologické činnosti Roberta Konečného si v té době nelze odmyslet stovky přednášek v lidovýchovných, osvětových a populárně vědeckých akcích. Filozofickými a zejména psychologickými tématy přispíval pravidelně jako spolupracovník redakce do Lidových novin. Dále psal do Naší doby, Ruchu, Činu, Kritického měsíčníku. A to ponechávám stranou veškerou jeho literární tvorbu, z níž v té době vydal čtyři básnické sbírky a dvě díla prozaická.

Koncem třicátých let patřil Robert Konečný mezi přední osobnosti naší demokratické republikánské inteligence. Jako politicky angažovaný a veřejně činný pracovník se proto stal jedním z prvních terčů německých nacistů a českých fašistů. Po rozbití našeho státu a jeho nacistické okupaci se stal čelným představitelem odboje, tajemníkem moravské zemské organizace Obrany národa. Do boje proti nacistické okupaci a za osvobození národa a vlasti vložil veškeré své síly. V listopadu 1939 byl zatčen a po celou válku vězněn. Téměř jisté násilné smrti unikl jen za cenu obrovského strádání. Prošel vězněním na brněnském Špilberku, ve Vratislavi a pak s hrůznou mezihrou pobytu v Kounicových kolejích přežil zbytek okupace na vězeňském oddělení psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích, odkud se mu podařilo v závěrečných dnech války s několika spoluvězni uprchnout.

Po osvobození a krátké rekonvalescenci začíná v životě Roberta Konečného období doslova hektické činnosti. Ocitl se na rozcestí a měl volit, zda své síly bude věnovat literární historii, psychologii, nebo filozofii. Profesor Tvrdý mu před svou smrtí v koncentračním táboře v Mauthausenu poslal po spoluvězních vzkaz, aby pokračoval v jeho práci filozofické. Konečný toto poselství přijal. V době akutního nedostatku vysokoškolských učitelů, z nichž mnozí jako profesor Tvrdý skončili své životy v nacistických žalářích, se ujímá vedle své středoškolské pedagogické práce vysokoškolské výuky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Přednáší zde úvod do filozofie, noetiku, logiku, meto-

díku filozofie, fyziologické základy psychologie, sociální psychologii a vede pro-seminář. Při nedostatku učebnic napsal pro posluchače několik učebních textů z oborů filozofických i z psychologie. O tom, že ani v tomto krátkém poválečném intermezzu Robert Konečný neopustil psychologická témata, svědčí dvě jeho větší práce publikované v časopise *Psychologie*. Jsou jimi studie *Subjekt reálný a subjekt mezný* a *Psychologická analýza výsledků individuální a kolektivní práce*.

Od 1. září 1946 byl uvolněn ze středoškolského místa, aby se mohl věnovat práci na habilitaci. V lednu 1947 jej po předložení habilitační práce o Vladimíru Hoppovi habilitovali profesori J. L. Fischer a František Novotný. Jeho vysokoškolské působení však nemělo mít dlouhé trvání. Pro svobodomyšlné, demokratické postoje a neúprosné odhalování totalitních praktik se Robert Konečný dostával v poválečném období stále častěji do konfliktu s komunisty. Byl veřejně činný jako spisovatel, redaktor a publicista a našel v sobě dosti odvahy, aby se zastal komunisty pronásledovaných básníků Zahradníčka, Čepa, Demla. Stejně tak zaujal kritické stanovisko ke komunisty prosazovanému pojetí jednotné školy.

Únor 1948 postavil Roberta Konečného v podstatě před stejné dilema jako ztráta naší svobody v roce 1939. Nedokázal se natrvalo podříditi nově zaváženým totalitním praktikám na fakultě. Nové podmínky se neslučovaly s jeho demokratickými zásadami. A tak se jeho situace po únorových událostech rychle zhoršovala a bylo jen otázkou času, kdy bude muset z Filozofické fakulty odejít. Nepodepsal prohlášení o demokratizaci vysokých škol, na nucený odchod filozofa Jana Patočky z brněnské Pedagogické fakulty reagoval odmítnutím přednášet. Bylo mu vytýkáno, že kolem sebe vytvářel kruh posluchačů logiky (studovali již v poválečné době Wienera!), do přednášek ho chodili hlídat straníci (někteří se mu po letech omluvili). V dusném období padesátého roku mohlo mít pouhé podezření katastrofální následky. Robert Konečný zcela vědomě volil svůj úděl, věděl, že bude muset odejít. To se také v září 1950 stalo; není bez zajímavosti, že tato zásadní změna byla provázena synchronní událostí - zlomil si tehdy nohu.

V hledání existenčního východiska mu tehdy pomohl profesor Vilém Chmelař. Pro Roberta Konečného se podařilo najít místo v Psychiatrické léčebně v Brně-Černovicích, kde byl toho času ředitelem MUDr. Emil Žalman. Bývalý vězeň Robert Konečný se vracel do známého prostředí. Měl s psychiatrií dvojí zkušenost: předválečnou spolupráci (zejména s primářkou MUDr. Vilímkovou) a ne-ocenitelné osobní zkušenosti z doby věznění. Přesto byla jeho nová činnost

zcela bezprecedentní: psychologie ve zdravotnictví u nás právě začínala dětskými kručky vstupovat na zcela neznámou půdu, která - jak se brzy ukázalo - nebyla v duchu vládnoucí ideologie nově přichozímu oboru příliš nakloněna.

Když onoho 13. listopadu 1950 nastupoval tehdejší docent PhDr. Robert Konečný jako patopsycholog - jak znělo v jeho zařazovacím dekretu - do Psychiatrické léčebny v Brně-Černovicích, byla to událost jedinečná nejen v jeho životě, ale i ve vývoji naší psychologie ve zdravotnictví. Byl jedním z prvních psychologů ve zdravotnictví. Je nesporné, že jeho prací byla zahájena zakladatelská epocha československé psychologie ve zdravotnictví v její institucionalizované podobě.

Jaká to však byla doba, s níž se měl Robert Konečný konfrontovat? Odborná psychologie se u nás v poválečných letech ještě ani nestačila ustavit a osamostatnit od spojení s filozofií, když po únorových událostech v roce 1948 záhy vyvstal ideologicky postulovaný požadavek přehodnocení dosavadního vývoje, jemuž se ani ona nemohla vyhnout. V případě psychologie to bylo s ohledem na historické a filozofické souvislosti a zejména ideologické důsledky obzvláště povážlivé. Velmi nepříznivou roli přitom sehrály tehdejší události v Sovětském svazu: bylo to závěrečné období takzvaného kultu osobnosti, který se ve vědě vyznačoval bojovným dogmatismem. Ten předem vylučoval jakoukoli diskusi a likvidoval celá vědecká odvětví, jež byla označena za reakční a ideologicky nepřijatelná. Kromě genetiky postihl podobný nepříznivý osud i psychologii. V únoru 1952 se v Sovětském svazu konalo památné zasedání přehodnocující celou psychologii v duchu učení I. P. Pavlova o vyšší nervové činnosti. S vulgarizací tohoto učení se ostře prosazovaly tendence nahradit psychologii pavlovovskou fyziologií vyšší nervové činnosti; tyto tendence překročily rychle hranice Sovětského svazu a prosazovaly se i u nás. Byla likvidována řada psychologických pracovišť a sotva vzniklým hrozilo okamžité zrušení. Nejinak tomu bylo i ve zdravotnictví, kde někteří marxističtí psychiatři chtěli likvidovat psychologii, kterou označili za trójského koně idealismu v medicíně. Teprve po programovém článku *Rozvíjet psychologickou vědu*, jenž byl uveřejněn v Sovětském svazu v roce 1956 v časopise *Kommunist*, se situace začala pozvolna obracet. Jako tonoucí se všichni chytali tohoto ideologického stébla a poukazovali na změny v Sovětském svazu, aby touto argumentací zamezili destrukci oboru.

Za jakých konkrétních podmínek začal pracovat "patopsycholog" Robert Konečný? Neexistovalo vymezení pracovní náplně psychologa ani jeho funkční zařazení. Ještě v roce 1952 museli psychiatři prosazující a obhajující jeho práci

dokazovat, že nepatří mezi administrativní pracovníky. Nešlo o pouhou terminologii, zařazení mělo existenční význam.

Ve vlastní odborné psychologické činnosti byly před Robertem Konečným dvě možnosti. Jedna znamenala uzavřít se za poměrně bezpečné dveře laboratoře (přechodně fyziologie vyšší nervové činnosti) a omezit se nejvýše na nespornou, avšak úzkou oblast diagnostiky. Druhou možností bylo rozvíjet postupně v plné šíři všechny formy práce psychologa ve zdravotnictví, a to nejen v diagnostice, ale rovněž v psychoterapii, prevenci, posudkové službě, výzkumu, výuce a osvětě a nezůstat přitom omezen na psychiatrii, ale prosazovat psychologii ve všech oblastech lékařství. Konečný zvolil tuto druhou cestu (zatímco v Čechách déle přetrvávaly tendence první). Ve svých jednáních s kompetentními činiteli prosazoval tento širší program rozvoje klinické psychologie, jenž dostal název brněnský.

Za dobu své působnosti ve zdravotnictví (kde ve zmíněné léčebně pracoval v letech 1950-1958 a pak do prosince 1963 na psychiatrické klinice v Brně) prošel Robert Konečný všemi odděleními psychiatrie. Podílel se významně na vnitřní reorganizaci psychiatrie v období její humanizace v takzvané první, psychoterapeutické revoluci. Kromě diagnostiky rozvíjel různé formy psychoterapie: již na sklonku roku 1950 prováděl narkogenovou analýzu, souběžně s ní rozpracovával různé formy individuální psychoterapie, a to zejména od roku 1952 hypnoterapii, v níž dosáhl opravdového věhlasu. Dále zaváděl různé formy skupinové psychoterapie, činnostní terapie v podobě pracovní terapie, pohybové terapie, arteterapie, rekreační terapie. Zavedl sociální rehabilitaci psychotiků mimo zdi léčebny a proškolil pro ni příslušný personál. Významně se podílel na léčbě alkoholiků a inspiroval v ní naše přední odborníky včetně prof. MUDr. Jaroslava Skály. Vybudoval v černovické léčebně laboratoř. Jeho tamější pracoviště se stalo neformálním školícím místem, jímž prošly desítky psychologů, z nichž mnozí se stali předními reprezentanty oboru. Byli mezi nimi například Švancara, Klobouková, Kolářiková, Soukal, Křivohlavý, Stančák, Diamant, Hanzlíček, Srnec, Hoskovec, Bárta, Dornič, Kratochvíl, Široký, Kondáš a jiní.

Pro svou mimořádnou erudici, prioritu své průkopnické práce a v neposlední míře i pro své osobní vlastnosti se stal Robert Konečný od počátku neformálním a posléze zvoleným mluvčím klinických psychologů pracujících v psychiatrii a později i mimo ni. Seskupovali se kolem něho psychologové nejen z Brna či Moravy, ale i z Čech a ze Slovenska. V prosinci 1953 přednesl jako představitel nově vzniklého kroužku klinických psychologů při katedře

psychologie v Brně zásadní referát o úkolech psychologie ve zdravotnictví. Byl to základ takzvaného *Brněnského návrhu náplně práce vzdělání psychologů ve zdravotnictví*. Stal se východiskem pro nesčetná jednání s rezortním ministerstvem, státními a tehdejšími stranickými orgány. Tak byla postupně konstituována za mnohdy dramatických okolností dnes již samozřejmá profese psychologa ve zdravotnictví. Celé toto úsilí vyústilo posléze v právní normu - vymezení funkce psychologa - vysokoškolského pracovníka nelékaře ve zdravotnictví. Naše psychologie se tak přiblížila světové úrovni.

Vysoká odborná prestiž Roberta Konečného se odrazila i v jeho jmenování do sedmičlenného Poradního sboru psychiatrů při ministerstvu zdravotnictví v roce 1956, v němž setrval do roku 1958, kdy bylo zastoupení psychologů zrušeno. Když jsem před lety procházel stovkami stran dokumentace z pozůstatosti Roberta Konečného, uvědomil jsem si, že si mladá a střední generace psychologů stěží dokáže představit, kolik práce, spolupráce, úsilí, jednání, konfliktů a bojů stálo Roberta Konečného konstituování naší psychologie ve zdravotnictví jako svébytné a dnes již samozřejmé společenské pracovní kategorie. Tomu, co je dnes samozřejmé, hrozilo například ještě na podzim v roce 1956, že bude zrušeno škrtem pera a ze zdravotnictví vymazáno.

Na sklonku roku 1963 odešel Robert Konečný ze zdravotnictví a nastoupil jako vědecký pracovník do oddělení vývojové psychologie Pedagogického ústavu Jana Ámose Komenského v Brně; z tohoto oddělení vznikla později samostatná Psychologická laboratoř Československé akademie věd v Brně. Zabýval se zde prolematikou poruchového i neporuchového duševního vývoje a psychologií osobnosti. Od poloviny šedesátých let přednášel externě na katedře psychologie v Brně.

Politické uvolnění v průběhu Pražského jara v roce 1968 mu umožnilo vrátit se v dubnu 1968 na Filozofickou fakultu. Stal se vedoucím katedry psychologie a byl jmenován mimořádným profesorem. Pod jeho vedením zaznamenala katedra výrazný odborný i pedagogický vzestup. Podařilo se mu pro své záměry získat mladé a zdatné interní spolupracovníky, jakými byli Stanislav Kratochvíl, Hugo Široký, Prokop Novák, Ivo Plaňava, Vladimír Smékal a jiní a vedle nich kvalitní externí učitele. Výuka posluchačů odborné psychologie získala jednotnou koncepci a vysokou odbornou úroveň. On sám se uplatnil jako nadšený vysokoškolský pedagog, náročný, ale laskavý; pro mnohé posluchače se stal nezapomenutelným.

Po srpnu 1968 nastal pozvolný obrat a s nástupem takzvané normalizace od jara 1969 byl Robert Konečný postaven již potřetí ve svém životě před di-

lema: podřídit se okolnostem, nebo respektovat hlas svědomí. Volí jednoznačně. Odmítá podílet se na normalizačním úsilí a odchází v květnu 1970 zpět do Psychologické laboratoře ČSAV, kde setrval až do svého odchodu na odpočinek.

Jako psycholog se Robert Konečný zabýval především problémy, jejichž řešení vyžadoval naléhavě život. Po pracích z oblasti literární psychologie a umělecké tvorby pocítoval za svého učitelského působení nezbytnou potřebu psychologického poznání pro výchovu a vzdělávání pedagogů. Byl si vědom svébytnosti a osudové významnosti období dětství a dospívání. Proto se řada jeho prací zabývá tématy z okruhu vývojové psychologie, pedagogické psychologie, dětské a dorostové psychopatologie a psychoterapie, psychodiagnostiky a dále psychologii výchovy k manželství a rodičovství. Zásadním způsobem se přičinil o psychologické vzdělávání lékařů a středních zdravotnických pracovníků. *Psychologie v lékařství*, kterou napsal společně s Milanem Bouchalem, vyšla u nás v opakovaných vydáních a byla přeložena do cizích jazyků. Konečný se zabýval otázkami psychopatologie neuróz a psychóz a jejich psychoterapií. Pracoval i jako soudně psychologický znalec. V psychoterapii vynikal značnou variabilitou přístupů a disponoval mimořádnou schopností navodit raport a rychle proniknout do podstaty případu. Jeho didaktické kazuistiky se staly pověstnými svou propracovaností a přesvědčivostí.

Robert Konečný byl jedinečnou a mnohostrannou osobností, a to nejen svými zájmy a tvorbou, jež se pohybovaly v rozpětí od umění přes filozofii po psychologii a vlastní odbornou psychologickou činnost. Byl jí především pro svou zaujatost životem a hlubokým zakotvením v něm. Nikdy nebyl jen jeho chladným exaktním pozorovatelem či pouhým kritickým komentátorem. Těm, kdo se dívají na skutečnost duše z dílčích hledisek, nebude nikdy zapadat do jejich hodnotících schémat. Nepropadl v žádné své odborné činnosti úzkému odborničení a začleňoval ji vždy do kontextu celé naší kultury. Zde se snažil rozvíjet nejlepší stránky evropského duchovního dědictví. Není proto náhodou, že velkou pozornost věnoval v psychoterapii problematice hodnot a hodnocení, pro niž měl hlubokou axiologickou průpravu filozofickou.

Do osobního svědectví, jímž každý z nás předáváme životní pravdy, bych u něho zahrnul jeho kritičnost, úsilí o trvalý růst poznání a vědeckou pravdu, statečnost, vlastenectví a životní optimismus, které nezničila ani vražedná léta věznění a pozdější nesnáze. Setkání s ním znamenalo nutně konfrontaci: jeho osobnost nepřipouštěla indiferentnost. Ať již byl výsledek této konfrontace jakýkoli, byl vždy pro jeho studenty, kolegy, přátele i protivníky životní událostí a i v případě nesouhlasu výzvou k osobnímu růstu. V epoše drobení vědeckých po-

znatků, specializace a převahy analytického přístupu nelze přehlédnout jeden z jeho nejvýraznějších rysů, jímž bylo trvalé úsilí o syntézu a naplnění poznání v životě. Nikdy proto nechápal psychologickou odbornou činnost jako prostou rutinní aplikaci a psychoterapii prováděl vskutku mistrovsky lege artis - podle zákona umění. V tom byl vzorem velkému počtu svých žáků a v neposlední míře se tím zapsal do života svých pacientů a klientů. Nebyl chladným vědeckým kalkulátorem, ale spíše typem angažující se osobnosti, v níž byla bojovnost spojena se smyslem pro pravdu a spravedlnost. Domyslíme-li tyto vlastnosti v historickém kontextu, lze si snadno představit, jaká rizika mu přinášely. Nemusel riskovat, zápasit a mohl setrvat na relativně klidném a bezpečném teritoriu akademické vědy, jak to učinili mnozí jiní. Při svém založení by se s tím však nikdy nedokázal ztotožnit. Jeho životní orientace vycházela z tradic evropské, zejména křesťanské kultury, jejíž hodnoty nejen hájil, ale snažil se je dále rozvíjet. Vždy se ocital tam, kde ho předivo dění potřebovalo. Jeho životní linii bychom mohli z vnějšího pohledu označit za stále přerušovanou a stále začínající. Byl to však výsledek jeho osobní volby. A tak se nám ona linie při poznání vnitřní jednoty osobnosti a činu bude jevit jako souvislá. Vyplývá z hodnotové a světonázorové orientace jeho osobnosti, kterou bychom mohli označit jako křesťanský univerzalizmus. O Robertu Konečném lze říci, že byl v životě homo naturaliter christianus, jenž tuto skutečnost nepotřeboval nijak konfesijně deklarovat. Přijímal život jako úděl a jeho podstatnou součástí se postupně stala psychologie. Proto si přes všechna strádání a nepříznivé peripetie nestýskal, neměl pocit ukřivdění. Svůj úděl si zvolil a tak ho nesl.

Robert Konečný patří mezi vůdčí osobnosti zakladatelské generace naší moderní psychologie a současně mezi významné postavy naší inteligence, jež vyrostla v ovzduší republikánských a demokratických ideálů, jímž zůstal po celý život věrný.

Literatura

Ve stati bylo použito materiálů získaných studiem pozůstalosti Roberta Konečného, jež mně laskavě zpřístupnila jeho manželka dr. Olga Konečná. Kromě toho pak následující práce:

Chmelař Vilém: Pětašedesátiny univerzitního profesora PhDr. Roberta Konečného, Československá psychologie, XV, 1971, 9, s. 268-274.

Novák J., Novák A.: Přehledné dějiny literatury české, 1939, Olomouc, s. 1563.

Čtyřicetiletá cesta do hlubin lidské duše aneb labyrint duše a ráj mysli.

Retrospektivní rozjímání.

Jiří J. Diamant, Nizozemí

Úvod

Zvolil jsem psychologii jako obor na rozhraní věd přírodních a společenských, který dává možnost uplatnit principy a metody přírodovědeckého bádání spolu se zvláštními přístupy a methodami psychologie samotné. Studoval jsem psychologii společně s filosofií na Masarykově Universitě v Brně v letech 1949 - 1953. Moji tři vysokoškolští učitelé mně dali do vínku vlastnosti, jež jsem se pokoušel ve své odborné práci uplatnit s větším či menším úspěchem: profesor PhDr. Vilém Chmelař ve mně vzbudil touhu po vědeckém bádání, systematickém sbírání co nejpřesnějších údajů a měření a potřebu skromnosti při hodnocení dosažených výsledků. Navazoval přitom především na tradici významných vědců působících v českých zemích (Purkyně, Rostohar), jakož i na práci svého učitele Wundta. Doc. PhDr. Robert Konečný mne naučil povznášet se nad samotná fakta, zamyslet se nad jejich souvislostmi a podstatou a podněcoval mé tvořivé schopnosti při hledání problému a nejučinnějších přístupů k jejich řešení. Jeho přístup navazoval na široce orientovanou vědeckou práci Kratinovu a současně ukazoval způsob, jak slučovat vědecké bádání s citlivostí umělce a tvořivým myšlením filosofa. Doc. Ph. Dr. Ludmila Kolářiková mne nabádala k samostatnému myšlení a naznačila cestu do hlubin duše individuů pomocí vciťování, jemného vnímání, zejména naslouchání, a umění porozumět zvláštnostem psychiky druhých, jakož i jejich celkové situaci. Tento humanistický a současně hluboce náboženský přístup k psychologii, zejména vývojové, se opíral mimo jiné o tradici manželů Böhlerových. Vyzbrojen dary svých učitelů vydal jsem se na cestu labyrintem psychologie.

První kroky pod vedením učitelů

Učil jsem se sbírat fakta, zaznamenávat je, měřit či hodnotit, třídit je pomocí předem stanovených kritérií, analyzovat je v jednotlivé složky a hledat souvislosti mezi nimi. Probíjel jsem se úskalím metodologie, složité statistiky

a pokusných sestav. Seznamoval jsem se se základními pojmy obecné psychologie a hledal v nich základní kameny vědecké i klinické práce. Ke svému údivu jsem záhy zjistil, že každý pojem lze různě definovat a že nakonec je nutno co nejsrozumitelněji sdělit, co kdo pod kterým pojmem rozumí. Připadal jsem si záhy jako pavouk, který sprádá síť pojmů a hypotheses a teprve potom se snaží zjistit, zda jeho konstrukce odpovídají skutečnosti. Skličující je přitom skutečnost, že je nezbytné vycházet především z prožitků vlastních, aby bylo možno porozumět alespoň trochu tomu, co se odehrává v druhém člověku, přičemž nelze ani jedno ani druhé objektivně znázornit. Sprádání pojmových sítí a modelů může být ověřováno pouze znaky chování, jež mají potvrdit či vyvrátit danou pracovní hypothesis, anebo výkony zkoumané osoby v situaci laboratorní či přirozené, jež lze měřit co do kvantity, rychlosti, správnosti řešení, počtu chyb, případně pomocí dalších indikátorů.

Teprve po několika letech studia psychologie jsem pochopil, že jsem si zvolil obor, který si do značné míry musím vytvořit sám. Bylo to pro mne podivné zjištění a naplnilo mne jednak příjemným pocitem vyplývajícím z možnosti tvůrčí činnosti, jednak pocitem nejistoty a zklamání nad tím, že věda neposkytuje tu jistotu, kterou jsem očekával. Hledal jsem útěchu a posilu ve filosofii, tu jsem však nenašel, přestože se marxistická filosofie prohlašovala za filosofii vědeckou a přitom se nikdy podrobněji nezabývala vědeckou psychologií, natož pak etikou.

Ze studia řecké filosofie jsem pochopil, že základem vědeckého poznání je zvědavost a potřeba samostatného kritického myšlení. Tyto principy mne v prvním semestru málem připravily o možnost pokračovat ve studiu poté, co jsem po přednášce o historickém materialismu položil otázku, na kterou přednášející nebyl schopen odpovědět, za což se musel zodpovídat před stranickým výborem.

Základy psychologie se mi zdály poněkud vratké: o každém pojmu bylo možno dlouho diskutovat, výsledky experimentálních prací si často protiřečily a ani předepsaná učebnice Těplova, Kornilova a Smirnova nepřinesla fakta, jež by uspokojila zvědavost mladého studenta a uklidnila jeho nadměrnou kritičnost. Po večerech jsem se věnoval studiu záslužné knihy Kratinovy, abych jednostranný přístup k psychologii poněkud opravil. Záhy mi bylo nápadné, že se obecná psychologie omezovala na oblast kognitivní, přičemž emoce a motivace byly opomíjeny. Teprve později jsem zjistil, že toto opomenutí bylo záměrné, neboť emoce a motivy se nehodily do vládnoucí ideologie, jež potřebovala vytvořit

z lidí neosobní kognitivní automaty, roboty, jež by bylo možno ovládat podmíněním a usměrňovat jednostranným učením.

Zjištění, že psychologie v té době byla služkou filosofie a politiky a že často sloužila různým ideologickým cílům, moji vědeckou nejistotu a tápání ještě zvýšilo. Potřeba najít pevný základ, na němž by bylo možno postavit solidní systém základních pojmů, neobyčejně zesílila. Pomyslel jsem na studium medicíny, abych se více dozvěděl o přírodovědeckých základech studia lidské psychiky. Zaměřil jsem se v této fázi studia na vědy fyziologické, jež poskytovaly závažné informace o činnosti nervové soustavy centrální i autonomní a přitom se snažily experimentálně i pojmově vymezit základní mechanismy odpovědné za různé projevy chování. V této souvislosti mne zaujalo badatelské dílo I. P. Pavlova, zejména jeho objev mechanismu podmíněování jakožto projevu zpracovávání času nervovým systémem. Snažil jsem se pochopit podstatu jeho díla, jež bylo systematicky znehodnocováno marxistickou ideologií. Podobně jako u jiných závažných vědeckých objevů, vývojové teorie, teorie relativity anebo teorie dědičnosti, došlo i zde po čase ke vzniku různých úchylek a teorií, jež se zdály neslučitelné s oficiální ideologií. Zakázané ovoce chutná nejlépe a proto snad také mne začalo vážně přitahovat studium lidských emocí. Pavlovův systém začal být v této souvislosti příliš omezený, doplňoval jsem jej studiem Bykova a dalších, jež se mnohdy se svým učitelem rozešli, anebo byli ideologicky zapuzeni. Začal jsem se také zajímat o různé teorie učení, jež mi ukázaly různé možnosti experimentálního a pojmového zjemnění základních theoretických principů. V té době byly pro mne spisy A. R. Luriji velkým objevem. Tento vědec začal studiem lidských emocí, přičemž se snažil objektivisovat psychoanalytické hypotézy (tehdy neslučitelné s oficiální filosofií) pomocí fyziologických a psychologických method. Při interpretaci zjištěných faktů nacházel nečekané souvislosti a uplatňoval nevšední tvořivost. Nebylo tedy náhodou, že jsem si Luriov přístup a methodiku zvolil za základ své disertační práce. Orientoval jsem se postupně stále více biologicky, neboť jsem v tvůrčím spojování závažných objevů biologických věd s interpretací projevu chování, zejména s emocemi a subjektivními zážitky, spatřoval reálnou možnost zpevnění základu psychologického vědění. Přitom jsem nikdy neopomíjel ostatní přístupy, tradiční psychoanalytický, jenž se postupně přetvářel v méně orthodoxní psychodynamický, a psychosociální, oficiálně opomíjený, jenž položil základy k teorii sociálních systémů. V poslední fázi studia bylo nutno rozhodnout se mezi různými způsoby použití psychologických poznatků po ukončení studia. Zvolil jsem psychologii klinickou, přičemž jsem se nikdy nepřestal snažit spojovat klinickou praxi s ex-

perimentální a theoretickou práci akademickou. Pomáhat lidem, experimentovat a publikovat se stalo mým programem.

První samostatné kroky

Vyzbrojen poznatky získanými čtyřletým studiem psychologie a filosofie na Masarykově universitě, nastoupil jsem na místo klinického psychologa na psychiatrické klinice Karlovy university. Netrvalo dlouho, než jsem zjistil, že moje odborná výzbroj neodpovídá požadavkům a očekáváním klinické praxe. Bylo nutno se znovu učit, hledat a přebudovat mnohé koncepce tak, aby mohly být užitečné nejen v theorii, nýbrž i v klinické praxi. Nebylo to snadné a ještě těžší bylo najít odborníky, od nichž by bylo možno se v tomto směru učit.

Padesátá léta v českých zemích se vyznačovala zaváděním klinické psychologie a klinických psychologů do zdravotnictví poté, co koncem předchozího decennia byly poznatky této disciplíny ojediněle přivezeny tvořivými lékaři ze zahraničí, což mělo za následek vstup prvních několika pokusných klinických psychologů na půdu zdravotnických zařízení. V padesátých letech zůstali kliničtí psychologové v převážné většině na úrovni Eysenckovských laborantů, kteří pozvolna začali opouštět omezené prostory laboratoře a pokoušeli se začlenit se co nejaktivněji do klinické i vědecké práce svého pracoviště. Objevovala se také stále výrazněji tendence neomezovat klinický přínos psychologův pouze na diagnostiku, nýbrž dát mu také příležitost přispět k celkové léčebné aktivitě a k objektivnímu hodnocení dosažených terapeutických výsledků. V té době byly ještě vztahy mezi lékaři a klinickými psychology značně závislé na místních podmínkách, na osobnostech zástupců obou disciplín a zejména na jejich vztazích. Nechyběla zde řevnivost, nedůvěra, nezdravá soutěživost a neochota k hlubší spolupráci. Klinický psycholog zůstal často izolován a kompensoval své frustrace přebujelými fantasiemi terapeutického zbarvení.

Diagnostické metody používané v klinické praxi na psychiatrické klinice byly již tenkrát často zastaralé. V době studií jsem se s nimi mohl seznámit jen velmi povrchně. Místo informací nám bylo často vštěpováno apriorní odmítnutí testových metod, zejména posuzování inteligence psychometrickým způsobem, anebo posuzování struktury a psychodynamiky osobnosti projektivními metodami. Předkládaná kritika těchto metod byla založena především na argumentech odvozených z marxistické ideologie, což ve mně vzbuzovalo nedůvěru.

Klinická praxe mne nutila k neustálému přehodnocování poznatků, získaných během studia. Často jsem musel hledat kompromisy mezi přísnými

methodologickými požadavky a rozmanitostí psychopathologických symptomů a poruch chování, s nimiž jsem se u pacientů setkával. Vyskytly se také rozpory mezi etickými principy a rozhodováním v klinické praxi, mezi vědeckými aspiracemi a požadavky praxe, mezi vědeckými postupy a klinickým uměním, mezi očekáváními pacientů a ctižádostí terapeuta. Na pražské psychiatrické klinice se mezi mými učiteli opět vyskytli zástupci podobných zaměření jako na brněnském psychologickém ústavu. Docent Freund ve svém přístupu v mnohém připomínal profesora Chmelaře, profesor Vondráček se často shodoval s přístupem docenta Konečného a při spolupráci s docentkou Skaličkovou se u ní objevovaly některé vlastnosti příznačné pro docentku Kolářikovou. Pohyboval jsem se tedy znovu v silovém poli mezi snahou o přesnou vědeckou práci, potřebou všemi prostředky pomáhat pacientům a přitom tvořivě myslet a jednat a úsilím se do nich vcítit, navázat s nimi intenzivní lidský vztah a porozumět co nejlépe jejich situaci. Přiznávám se, že tato syntéza nebyla snadná, takže často v praxi docházelo k rozštěpení mezi snahou o exaktnost v experimentálně-klinických pracích, vědecko-uměleckým přístupem k pacientům v klinické diagnostické a léčebné praxi a humanistickým přístupem ke každému z nich.

Hledání a tápání

Potřeba najít nějakou jistotu v labyrintu různých projevů chování, rozmanitých subjektivních zážitků, odborných pojmů, teorií a metod v průběhu let zesílila a vyústila u mne ve snahu opřít se o určitý systém, jež by bylo možno použít jako model k výzkumu chování a souvislosti mezi jeho rozmanitými projevy. Při pozorování a popisu různých poruch chování jsem dospěl k názoru, že theoretikové i praktici v psychologii a v psychiatrii se různí dle toho, do jakých souvislostí tyto jevy umísťují. Tyto rozdílnosti vedly po celá desetiletí často k neplodným sporům mezi odborníky zaměřenými více na sociální faktory ovlivňující chování a mezi těmi, kdož vyzvedávají faktory biologické. V podstatě lze projevy chování a subjektivní prožitky uvést ve vztah s třemi základními modely: se sociálními systémy, s dynamickými vztahy mezi faktory struktury osobnosti a s procesy probíhajícími v různých strukturách a oblastech mozku. Domnívám se, že by bylo velmi prospěšné vyjádřit projevy chování a subjektivní prožitky daného jedince současně v rámci všech třech pojmových systémů, to jest transponovat tyto procesy podobně jako tutéž melodii do různých stupnic. Není bohužel možné, aby jeden odborník získal stejné obsáhlé znalosti a zkušenosti se všemi třemi referenčními systémy. Je proto nutné se specializovat v určitém směru. Sám jsem zvolil neuropsychologický model, t. j. studium vztahu

mezi činností mozku a chováním jako svou superspecialisací. Imponovala mi zejména vnímatelná existence mozku a možnost jeho objektivního zkoumání na rozdíl od pouhé pojmové existence druhých dvou modelů.

Od začátku šedesátých let jsem se věnoval především vztahům mezi projevem chování, subjektivními prožitky a procesy v mozku. Dlouholeté studium a aplikace neuropsychologického přístupu mi otevřelo nečekané možnosti v oblasti diagnostiky i terapie psychiatrických pacientů. V této souvislosti jsem začal studovat lékařské vědy, abych prohloubil své znalosti o mozku a lidském těle. Neuropsychologie mi poskytla nečekané možnosti syntesy poznatku psychologických věd s fakty z oblasti věd přírodních. V tomto období se opět naskytli dva učitelé, kteří podobně jako na fakultě a na klinice zastávali zdánlivě protikladné přístupy a východiska. Reitan, u něhož jsem strávil ve Spojených Státech řadu týdnů, je zastánce psychometrického, metodologického, experimentálně-klinického neuropsychologického přístupu. Za více než pětadvacet let shromáždil velmi cenný klinický materiál, získaný standardním vyšetřovacím postupem pomocí Halstead Reitanovy Neuropsychologické Testové Baterie. Tento klinický materiál důkladně analysoval pomocí citlivých statistických metod a na základě získaných výsledků budoval vlastní teorii opírající se o teorii informační. Luria je naproti tomu především klinik zaměřený na konkrétního pacienta, vycházející z vlastního behaviorálně neurologického modelu činnosti mozku, v němž uplatnil syntesu tvořivého myšlení s dlouholetou klinickou zkušeností. Snažil jsem se po léta vytvořit smysluplnou syntesu obou těchto přístupů ke vztahům mezi chováním a činností mozku a uplatnit ji jednak v teorii, jednak v klinické praxi. Byl to úkol velmi nesnadný, nicméně inspirující a přinesl mi řadu impulsů k vypracování vlastních modelů diagnostického procesu a rehabilitačního postupu u psychiatrických pacientů s objektivně zjištěnými, anebo předpokládanými poruchami mozkové činnosti na základě výsledku standardního neuropsychologického vyšetření. Použití neuropsychologického přístupu u psychiatrických pacientů mně poskytlo řadu možností přispět ke zvýšení kvality diagnostické a rehabilitační práce, přičemž jsem se zaměřil především na zvýšení kvality jejich života poté, co dřívější přístupy neposkytly možnost vyléčení anebo výrazného zlepšení jejich obtíží.

Zadostiučinění, naděje a zklamání na konci cesty

Více než čtyřicetileté putování psychologii mně přineslo velké uspokojení, stalo se neustálou výzvou ke kritickému hodnocení zjištěných faktů a jejich souvislostí a současně impulsem ke tvůrčímu myšlení a vytváření pracovních

hypotes, jež by pomohly překlenout propast mezi mentálními činnostmi a procesy odehrávajícími se v lidském mozku. Je pro mne velkým zadostiučiněním, že jsem jako neuropsycholog mohl být svědkem nečekaného vývoje tohoto vědního oboru v rámci systému neurověd. S radostí konstatuji, že poslední dekáda tohoto století byla prohlášena za desetiletí mozku, jež má přinést řadu závažných objevů, které by umožnily položit základy k vědecké klasifikaci mentálních procesů, projevů chování a subjektivních prožitků v normě i v patologii a tím by se psychologie mohla stát skutečně vědeckou disciplínou po více než sto letech od vzniku moderní vědecké experimentální psychologie ve Wundtově laboratoři v Lipsku.

Čtyřicet let bloudění nesmírně složitým bludištěm lidské psychiky v Československu, ve Spojených Státech a v Nizozemí mne dovedlo jen na okraj Země Zaslíbené, neumožnilo mi však sestavit systém pojmů a hypotes, jež by v dostatečné míře nacházely oporu v objektivně zjištěných funkčních okruzích mozkové činnosti. Přesto mi složitá cesta psychologií lidské bytosti přinesla mnoho inspirace, tvůrčích nápadů a uspokojení z toho, že se mi podařilo postoupit o kousek dál na cestě k vytvoření multidisciplinárního vědeckého přístupu ke studiu lidského chování a prožívání, který v těchto letech došel k všeobecnému uznání.

Heiloo (Nizozemí), srpen 1995.